ਵਰਿਆਮ

ਤੇਤੀਵਾਂ ਸਾਲ ਅਗਸਤ ੨੦੦੯





ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਟਾਪ ਟਰੈਕ ਸਾਈਕਲ ਫੈਕਟਰੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਚਰਨ ਪਾਏ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਬੈਠੇ ਫੈਕਟਰੀ ਮਾਲਕ ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਮਠਾੜੂ-ਬੀਬੀ ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ (ਪ੍ਰ[illegible]ਪ [illegible]ਜੀਨਅਰਜ਼)



੨੪ ਜੂਨ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਮਾਸਟਰ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੁੱਡਾ ਤੋਂ ਸੰਤ ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ ਐਵਾਰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਸਿਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਾਂਗੇ ਰਾਮ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ੍ਰੀ ਸੀ. ਆਰ ਮੋਦਗਿਲ ਵੀ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹਨ।

ਵਰਿਆਮ

ਅਗਸਤ - ੨੦੦੮
ਜਿਲਦ-੩੩
ਅੰਕ- ੧੦

ਸੰਪਾਦਕ
ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਵਰਿਆਮ'

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ:
ਮਾਸਿਕ ਵਰਿਆਮ
ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ
(ਸਾਹਮਣੇ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ)
ਜਲੰਧਰ- ੧੪੪੦੦੧

Office Address :
Monthly WARIAM
Ladowali Road.
Opp. Central Town,
Jalandhar-144001

ਫੋਨ-:੦੧੮੧- ੨੨੨੨੫੪੩ Ph. :0181-2222543 (O)
ਘਰ : ੦੧੮੧-੨੪੫੬੨੮੯ 0181-2456289 (R)
e-mail 'monthlywariam@yahoo.com'

ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਦਰ

ਇਹ ਅੰਕ	੨੦-੦੦
ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ	੨੦੦-੦੦
ਪੰਜ ਸਾਲ ਲਈ	੮੦੦-੦੦
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ	੨੦੦੦-੦੦
ਵਿਦੇਸ਼ ਲਈ	੩੦ ਪੌਂਡ ਜਾਂ ੪੦ ਡਾਲਰ ਅਮਰੀਕੀ
ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ	(ਸਾਲਾਨਾ)

ਚੈਕ ਡਰਾਫਟ Monthly Wariam ਜਾਂ ਕੇਵਲ Wariam ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੇ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ।

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

'ਵਰਿਆਮ' ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ ੩-੧-੭੭ ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੩-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਤਤਕਰਾ

ਕਿਰਤ

ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੱਤ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਖਿੜਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰਸ ਨਾਲ ਛੂਹਿਆ ਲੋਹਾ ਸੋਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਹੀ ਇਕ ਅਜੇਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਸਰ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਚੰਗਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਨ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

—*ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ*

ਨਵਾਂ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜ ਸਕਦੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਅ ਚਾਹੇ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਓਹਨਾਂ ਆਪ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਧੀਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਿੱਧੇ ਬੀਤੇ ਵਿਚੋਂ ਆਈਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।—ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ

੨੨ ਜੁਲਾਈ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਖਾਸ ਸਮਾਗਮ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਕ ਐਸੀ ਤਸਵੀਰ ਰੱਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਸਾਊ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕੰਬ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਖਿਲਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀਆਂ ਥੱਦੀਆਂ ਭਾਰੀ ਰੌਲੇ ਗੌਲੇ ਵਿਚ ਉਪਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵਖਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਛਲਣੀ ਹੋਈ ਤਸਵੀਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਲੀਡਰ ਕੋਈ ਵੀ ਬੋਲ ਉਚਾਰ ਦੇਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂਬਰ ਵੀਹ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਖਰੀਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਂਦਾ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਓਹਦੀ ਕੋਈ ਖੈਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਲੱਖ ਜਾਂ ਕਰੋੜ ਲੈ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁੱਚੇ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਹੀ ਹੈ ਚਮਨ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੇਅਰ ਹੈ।

ਬੇਇਮਾਨੀ ਕੀ ਆਰਤੀ ਕਰਣ ਲੋਕੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦਾ ਓਹੀ ਘੁੱਟ ਜਾਂਦਾ
ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਂਦਿਆਂ ਪਕੜਿਆ ਜਾਏ ਜਿਹੜਾ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਦੇਵੇ ਓਹੀ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਹੁਣ ਏਨਾ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਕਈ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਖਰੀਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਕਟਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਏਥੇ ਲਗੀ ਸੀ) ਖੈਰ ਇਹ ਗਲ ਆਮ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਕੈਸਾ ਹੈ ? ਆਪ ਚਲ ਕੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੈਸਾ ਦਿਓ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਲ ਭੁਗਤਾਂਗੇ। ਫੇਰ ਆ ਕੇ ਰੌਲਾ ਵੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਰਿਸ਼ਵਤੀ ਪੈਸੇ ਲੈ ਲਏ ਫੇਰ ਆਣ ਕੇ ਸੁੱਚੇ ਬਣ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਡਰਾਮੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਛੱਵੀ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਠੇਸ ਲਗੀ ਹੈ। ਸਮਾਗਮ ਤਾਂ ਸਦਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਮਝੌਤੇ ਬਾਰੇ ਰਾਏ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁਲਰਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਤਾਂ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਮਨਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਥਲੇ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਮਾਇਆ ਵਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆਏ। ਬਹੁਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਅਕਾਲੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਰਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਸਾਂ ਸਿਖ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਣ ਵੇਲੇ ਲੱਡੂ ਵੀ ਵੰਡੇ ਸਨ ਪਰ ਅਸਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਸਿਖ ਭਾਈਚਾਰਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਲੀ ਸੰਗਤ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਸਟੈਂਡ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮਨਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਸਭ ਸਿਫਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਟੈਂਡ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਬੁਲਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬੋਲੇ ਵੀ ਪਰ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਧਰ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਓ। ਆਪਣਾ ਪੱਖ

ਰੱਖਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਓ। ਅਤੇ ਜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਹਮਾਇਤੀ ਧਿਰ ਜੋ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ (ਇਹ ਸਾਬਤ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ) ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਵਤੀਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਸਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੀਹ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਹਵਾਂ ਉਲਾਰਨੀਆਂ ਨੋਟ ਖਲਾਰਣੇ ਅਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਟੋਕਾ ਟਾਕੀ ਕਰ ਕੇ ਸਪੀਕਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਕਰਨਾ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਹਿਸ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਕਿਸੇ ਅਗਲੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਮੋਰਚੇ ਬੰਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਗਲੀਆਂ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੇ ਜਲਸੇ ਦਾ ਮੰਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮੱਤ ਵਾਲੇ ਅਜਲਾਸ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਟੈਲੀਵੀਯਨ ਦੇ ਕੈਮਰੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘਰ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਆਪਣੀ ਗਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਵਸਰ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾ ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਅਭਿਨੇਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹਨ ਕਿ ਕੈਮਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਬਗੈਰ ਰੀਹਰਸਲ ਦੇ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਭਿਨੇਤਾਵਾਂ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਨੇਤਾ ਲੋਕ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਹਨ — ਉਹ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰੀਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਵੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਰੰਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਫਾਈਨੈਂਸ ਮਨਿਸਟਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਸਤਗੀ ਅਤੇ ਧੀਮੇ ਬੋਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਫ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਵੀ ਸਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੇ ਇਸ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਉਹ ਪ੍ਰੋਢ ਨੀਤੀਵਾਨ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ ਹਨ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਹ ਲਿਖਤੀ ਭਾਸ਼ਨ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਦਾ ਇਹ ਸੈਸ਼ਨ ਭਾਰੀ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਇਕ ਜੰਗ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੋ ਵੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਅੰਤ ਉਤੇ ਸਭ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬੰਦੇ ਮਾਤਰਮ ਦਾ ਕੌਮੀ ਤਰਾਨਾ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣਿਆ। ਚਲੋ ਫੇਰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਤੰਤਰ ਦੀ ਲਾਜ ਰਹਿ ਗਈ।

ਨਵੀਆਂ ਸਫ ਬੰਦੀਆਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਮੀਕਰਨ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ ਜੋ ਚਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ।

੧੫ ਅਗਸਤ

ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਦਿਨ ੧੫ ਅਗਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਲ ਵੀ ਇਹ ਦਿਨ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ੬੧ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕਾਹਠ ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਇਕੱਠਿਆਂ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਕੱਢ ਲਏ ਹੋਣ ਇਹ ਕੋਈ ਘੱਟ ਅਲੋਕਾਰ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਚੰਗੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤ ਇਕ ਵੱਡੀ ਕੌਮ ਵਜੋਂ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਊਣਤਾਈਆਂ ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਫਿਕਰ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਪਾੜਾ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕਨਾਂ ਕੋਲ ਦੌਲਤ ਲੁਟਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦੀ ਅਤੇ ਇਕਨਾ ਦੇ ਪੱਲੇ ਮਿਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਸ਼ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਕਾਮਨਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਵੋਹ ਸੁਬਹ ਕਬੀ ਤੋਂ ਆਏਗੀ।'

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਦੇਵਰ ਕੇ ਬਿਰਹ ਜਰਉ ਰੇ

—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਸਾਰਾ ਹਨੇਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਾ ਹੈ... ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੁਖੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ—ਨਾਸਤਕ ਵੀ ਅਤੇ "ਮਾਥੇ ਤਿਲਕ ਹੱਥ ਮਾਲਾ ਬਾਣਾ" ਵਾਲੇ, ਤਥਾਕਥਿਤ ਧਾਰਮਕ ਭੇਖਧਾਰੀ ਵੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਸ (ਮਾਇਆ) ਸਤਾ ਰਹੀ ਹੈ... ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸੁੱਖ-ਭੋਗ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਗ੍ਰਸਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਹਨੇਰਾ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗਿਆਨ। ਮਨ-ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ, ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਉਲਟੀ ਗਿਣਤੀ ਵਾਂਗ ਪਤਨ-ਗਾਮੀ ਹੈ। ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਸਦਾ ਦੁਰਘਟਨਾ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ, ਮੁਕਤੀਬੋਧ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁੱਖ-ਭੋਗ ਭਰੇ ਅਗਨੀ-ਪੱਥ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਯਾਤਰਾ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ, ਇਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ—

"ਸਾਸ ਕੀ ਦੁਖੀ, ਸਸੁਰ ਕੀ ਪਿਆਰੀ
ਜੇਠ ਕੇ ਨਾਮ ਡਰਉ ਰੇ।
ਸਖੀ ਸਹੇਲੀ, ਨਨਦ ਗਹੇਲੀ
ਦੇਵਰ ਕੇ ਬਿਰਹ ਜਰਉ ਰੇ॥" (ਪੰਨਾ-੪੮੨)

ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਆਯਾਮ ਹਨ— ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ— ਮਾਇਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਬੋਧ। ਮਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪੱਖ, ਮਾਇਆ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੁੱਖ-ਭੋਗ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਤਹੀਨ ਚਾਹਤ...। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਰਾ ਸੰਤਾਪ, ਸਾਸ (ਮਾਇਆ) ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਲਿਹਾਜ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਵੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੈ। ਮਾਇਆ (ਲਖਮੀ) ਜੇ ਸਾਸ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖਮੀ ਦਾ ਪਤੀ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸਹੁਰਾ ਹੋਇਆ। ਸਹੁਰਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਜੀਅ ਦੀ ਮੰਗਲ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ... ਨਿਰੰਤਰ ਉਸਦੀ ਕਰੁਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਮੇਹਰ ਦੀ ਝਿਮਝਿਮ ਫੁਹਾਰ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਠ ਅਰਥਾਤ ਜਮ ਦੇ ਨਾਂਅ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇਦਾਰ (ਸਖੀ-ਸਹੇਲੀ, ਨਨਦ ਆਦਿ) ਮਿੱਤਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਕ-ਭੋਗ ਦੀ ਮੱਤ ਦੇ ਕੇ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਉਰਝਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—"ਦੇਵਰ ਕੇ ਬਿਰਹ ਜਰਉ ਰੇ" ਦੇਵਰ, ਅਰਥਾਤ ਦੇਵਮਤ, ਗੁਰੂ-ਮਤ...ਆਤਮ ਗਿਆਨ। ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ, ਸਾਰਾ ਸੰਤਾਪ, ਸਾਰੀ ਜਲਨ ਗਿਆਨ ਹੀਨਤਾ ਕਰਕੇ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਾਰੇ ਧਰਮ-ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਅਧਿਆਤਮ ਦੇ ਮੰਚ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੇ ਬੋਲ ਉਦਘੋਸ਼ਿਤ ਹੋਏ—

"ਅਸਤੋ ਮਾ ਸਦਗਮਯ॥
ਮ੍ਰਿਤਯੋਮਾ ਅਮ੍ਰਿਤ ਗਮਯ॥
ਤਮਸੋ ਮਾ ਜਿਯੋਤੀਰ ਗਮਯ॥

(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੈਨੂੰ ਝੂਠ (ਅੱਸਤ) ਤੋਂ ਸੱਚ ਦੀ ਰਾਹ ਤੇ ਲੈ ਜਾ। ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਲੈ ਜਾ। ਮੈਨੂੰ ਹਨੇਰੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪੱਥ ਤੇ (ਅਗ੍ਰਸਰ ਕਰ) ਲੈ ਜਾ।)

ਅਨੰਤ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਜੀਅ ਜੰਮਦਾ-ਮਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖ ਭੋਗ ਦੀ ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ, ਇਕ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਆਤਮਾ! ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਇਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਜੋਤ ਦੀ! ਜੋ ਆਪ ਜ਼ਾਹਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇ—ਸੰਸਾਰਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ, ਇਕ ਜਲਦਾ ਹੋਇਆ ਦੀਵਾ। ਜੀਅ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਦੀਵੇ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਣ...ਔਰ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਮਲ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਇਕ ਛੋਹ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ ਪਲਟ ਗਈ। ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਕ ਨਦਰ, ਔਰ ਜੀਵਨ ਰੂਪਾਂਤਰਤ ਹੋ ਗਿਆ... ਵਿਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲ ਗਈ... ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਆਯਾਮ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ "ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਨ ਕੀ ਏਹੋ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ" ਦਾ ਆਤਮਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਗੁਰੂਆਂ-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਮਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਮਾਨੰਦ, ਰੈਦਾਸ, ਕਬੀਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਾਂ ਨਾਮਦੇਵ—ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ, ਹਰ ਭਗਤ ਜਾਂ ਨਰ-ਅਵਤਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨਤਾ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਚਾਨਣ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਬਨਾਰਸ ਗਏ। ਭਾਗੀਰਥੀ ਤੱਟ ਤੇ, ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਤ, ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਜਾ ਆਸਣ ਲਾਇਆ। ਦਸਾਸਵਮੇਧ ਘਾਟ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ-ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਦਿਨ- ਚਰਿਆ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਸਫ ਅਤੇ ਚੌਕੀਆਂ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਸਾਲਿਗਰਾਮ, ਫੁੱਲ, ਵੇਲ-ਪੱਤਰ, ਧੂਪ-ਦੀਪ, ਸੰਖ ਸਮੱਗਰੀ ਸਹਿਤ ਜਜਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦਾ

ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਰੌਲ-ਕਚੌਲ ਅਤੇ ਸੰਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿਚ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ, ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬਨਾਰਸ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਮੁਖੀਆ, ਪੰਡਤ ਚਤਰਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੋਲ ਆਇਆ– "ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਵਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰ ਲਵੋ। ਗੰਗਾ-ਤੱਟ 'ਤੇ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵੇਦ-ਮੰਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਸਾਰਥਕ ਕਰ ਲਵੋ।" ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਪੰਡਤ ਦੀ ਲੋਭ-ਭਰੀ ਚਤੁਰਾਈ ਤੇ ਹੱਸ ਪਏ। ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪਵਿਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ–

"ਰਾਜਾ ਬਾਲਕੁ, ਨਗਰੀ ਕਾਚੀ
ਦੁਸਟਾ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੋ।।
ਦੁਇ ਮਾਈ ਦੁਇ ਬਾਪਾ ਪੜੀਅਹਿ,
ਪੰਡਿਤ ਕਰਹੁ ਬੀਚਾਰੋ॥੧॥
ਸੁਆਮੀ ਪੰਡਿਤਾ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਮਤੀ॥
ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਪਾਵਉ ਪ੍ਰਾਨਪਤੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਭੀਤਰਿ ਅਗਨਿ ਬਨਸਪਤੀ ਮਉਲੀ
ਸਾਗਰੁ ਪੰਡੈ ਪਾਇਆ॥
ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਘਰ ਹੀ ਭੀਤਰਿ
ਐਸਾ ਗਿਆਨੁ ਪਾਇਆ॥੨॥ (–੧੧੭੧)

'ਹੇ ਪੰਡਤ ਜੀ, ਇਹ ਨਗਰੀ (ਮਨੁਖਾ ਦੇਹ) ਖਿਣ-ਭੰਗਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਰਾਜਾ (ਮਨ) ਬਾਲਬੁਧ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸੰਗੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪੰਚ ਦੁਸ਼ਟ ਹਨ। ਆਸਾ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਦੋ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਰਾਗ ਅਤੇ ਦਵੇਸ਼ ਦੋ ਪਿਤਾ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਪਤਨ ਦੀ ਰਾਹ ਤੇ ਧੱਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੇ ਮੁਖੀ ਪੰਡਤ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਓ। ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਪੂਜਾ ਪਰੰਪਰਾ ਛੱਡ ਕੇ "ਪ੍ਰਾਣਪਤੀ" ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਰਾਹ ਦਿਖਾਓ। ਦਰਖਤ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰਾ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਜਵਲਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦੈ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਅਥਾਹ ਜਲ-ਸਾਗਰ ਇਸਨੂੰ ਹਰਿਆਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਬਨਸਪਤ ਵਾਂਗ ਜੀਅ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੋ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੂਰਜ (ਆਤਮਾ) ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਚੰਦਰਮਾ (ਮਨ) ਦੋਵੇਂ ਪੂਰਨ ਖੇੜੇ ਨਾਲ ਜਯੋਤਸ਼ਨਾ ਬਿਖੇਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੇ ਪੰਡਤ, ਜੀ "ਐਸਾ ਗਿਆਨਨ ਪਾਇਆ" ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਐਸਾ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ, ਭਗਵਾਨ ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪ ਧਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਹਰਨਾਖਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਬਾਲਕ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਪਿਆਰਿਆ, ਪੁਚਕਾਰਿਆ ਅਤੇ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ, ਮੰਗਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ! ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ, ਤਪ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਮੰਗ ਲਿਆ ਸੀ– ਨਾ ਦਿਨੇ ਮਰਾਂ ਨਾ ਰਾਤ, ਨਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਰਾਂ ਨਾ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ...ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਮੇਰਾ ਹੋਵੇ...ਸੁਰ ਲੋਕ ਤਕ ਮੇਰੇ ਵੈਭਵ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜੇ। ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਗ ਲਿਆ... ਫੇਰ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਅੰਤ ਹੋਇਆ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦੇਹ, ਜੋ ਮੈਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਸਮਾਹਿਤ ਹੋ ਸਕਾਂ।"

ਬਗ਼ਦਾਦ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੂਫ਼ੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ, ਇਕ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦੀ ਫ਼ਕੀਰ ਇਸਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ...ਰਾਬੀਆ! ਪੂਰਾ ਨਾਂਅ ਰਾਬੀਆ-ਅਲ-ਅਦਾਵਿਆਹ! ਰੋਜ਼ੇ, ਨਿਮਾਜ਼ਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਛੁੱਟ ਗਈਆਂ। ਇਕ ਗ਼ੈਬੀ ਮਸਤੀ ਛਾਈ ਰਹਿੰਦੀ। ਹਰ ਵਕਤ ਖ਼ੁਦਾਈ ਖਿਦਮਤਗਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਸ਼ਗੂਲ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋਂਦੀ ਤਾਂ ਬੋਲਦੀ, "ਯਾ ਅੱਲਾਹ, ਅਗਰ ਮੈਂ ਤੁਝਸੇ ਜੰਨਤ ਮਾਂਗੂੰ ਤੋ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮੌਲਾ, ਮੁਝੇ ਕਭੀ ਜੰਨਤ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋ...ਅਗਰ ਮੈਂ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਸੇ ਡਰੂੰ ਤੋਂ ਹੇ ਖ਼ੁਦਾ, ਮੁਝੇ ਦੋਜ਼ਖ਼ ਹੀ ਅਤਾ ਕਰਨਾ। ਲੇਕਿਨ ਹੇ ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ ਅਗਰ ਮੈਂ ਤੁਝ ਸੇ ਅਪਨਾ ਵਜੂਦ ਫ਼ਨਾਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੂੰ, ਤੋਂ ਮੁਝੇ ਕਭੀ ਦੂਰ ਨਾ ਰੱਖਨਾ।"

ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨਾਲ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦਾ ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ। ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੀਤ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਜਵਾਈ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਹੁਰੇ-ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਦੇ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ, ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜੇ। ਬਾਹਰ ਡਿਓੜੀ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਜੀਅ ਖਲੋ ਗਏ। ਅੰਦਰੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਰਾਮੋ ਜੀ ਬਾਹਰ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਤੱਕ ਆਏ। ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!...ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਗੋ... ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।" ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਨੇਤਰ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ! ਅੱਜ ਸੁਨਹਿਰਾ ਅਵਸਰ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸੀ... ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੰਗਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤੈ। ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਮੰਗਿਆ, "ਮੇਰੇ ਮੀਤ ਗੁਰਦੇਵ ਮੋਕਉ ਰਾਮ ਨਾਮ ਪਰਗਾਸਿ" 'ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਮੀਤ! ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ! ਜੇ ਕੁਛ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅੰਤਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿਓ! ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਰਮੇ ਹੋਇ ਰਾਮ ਵਿਚ ਆਤਮਸਾਂਤ

ਕਰ ਸਕਾਂ।)"

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ, ਇਕ ਯਾਤਰਾ ਹੈ...ਬੂੰਦ ਦੇ ਸਾਗਰ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਦੀ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ। ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਭਗਤੀ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਦੇ ਦੋ ਪੈਰ ਹਨ— ਧਰਮ ਅਤੇ ਗਿਆਨ। ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੈ। ਭਗਤ ਕਦੀ ਅਧਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ... ਸਤ, ਅਹਿੰਸਾ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਨੁਕਤਾ— ਭਗਤ ਅਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ ਖੋਜ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਛੋਟਾ ਵੀਰ ਹੈ ਗਿਆਨ। ਦੋਨੋਂ ਭਾਈ ਹਨ। ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਦੇਵਰ ਕੇ ਬਿਰਹ ਜਰਉ ਰੇ।" ਦੇਵਰ ਤੋਂ ਬਗੈਰ (ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ) ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਅੱਗ ਹੀ ਅੱਗ। ਭਾਵੇਂ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਉਹ ਕੋਈ ਭੇਖਧਾਰੀ ਹੋਵੇ... ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਨ ਵਿਅਕਤੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਸੰਪਰਦਾ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਰੋਧੀ ਅੱਗ ਦੀ ਆਸ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ, ਪੂਨੇ ਤੋਂ ੪੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪੱਛਮ, ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ, ਆਲੰਦੀ। ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸਰਵੋਚ ਤੀਰਥ ਬਣ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਚਾਰ ਮਹਾਂਗਿਆਨੀ ਭੈਣ ਭਰਾ ਹੋਏ- ਨਿਵਰਤੀਨਾਥ, ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ, ਸੋਪਾਨਦੇਵ, ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਮੁਕਤਾਬਾਈ। ਪਿਤਾ ਵਿਠਲਪੰਤ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਰੁਕਮਣੀ ਬਾਈ ਨੂੰ ਜੀਂਵਦਿਆਂ ਜਲ ਸੰਮਾਧੀ ਲੈਣੀ ਪਈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ (ਅਗਿਆਨੀ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੰਡਲੀ ਨੇ ਪੰਡਰਪੁਰ ਦੇ ਤਖਤ ਤੋਂ ਵੈਦਿਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਠਲ ਪੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਤ੍ਰਿਵੇਣੀ (ਇਲਾਹਾਬਾਦ) ਵਿਚ ਜਲ ਸਮਾਧੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਧਰਮ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਹੁਕਮ ਪਾਲਨਾ ਕਰ ਜਲ ਸਮਾਧੀ ਲਈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਨਿਵਰਤੀਨਾਥ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਮੁਕਤਾਬਾਈ ਮਾਤਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਹੀਂ।... ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੂਲਭੂਤ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਥਾਜ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਦਰੀ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਸਮਾਗਮ ਜਾਂ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੀ ਔਲਾਦ" ਕਹਿ ਕੇ ਅਪਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ ਇਹ ਭੈਣ ਭਰਾ, ਜੀਵਾਤਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਦੇ ਹੋਏ, ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਵ-ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ, ਰਕਤ ਸੰਚਾਰ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਰ-ਪੋਰ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਿਆ... ਸਰਸਵਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ..ਸੱਤ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਬਾਲਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਤਾਪੀ ਨਦੀ ਤੱਟ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਚੌਦਾਂ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲਾ ਸਿੱਧ ਜੋਗੀ ਚਾਂਗਦੇਵ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ। ਯੋਗ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੀਂਵਦੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਫ਼ਨੀਅਰ ਨਾਗ਼ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚਾਬੁਕ ਬਣਾ, ਤੁਰ ਪਿਆ ਆਲੰਦੀ ਨੂੰ। ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਦੀ ਉਹ ਇਕ ਠੰਡੀ ਸਵੇਰ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਘਰ ਦੀ ਇਕ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਬੈਠ, ਧੁੱਪ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ੁਭ-ਚਿੰਤਕ ਨੇ ਆ ਕੇ, ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰੇ ਹੋਏ, ਚਾਂਗਦੇਵ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਮੁਕਤਾਬਾਈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਓਦੋਂ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਨੇ ਕਿਹਾ— "ਚਾਂਗਦੇਵ ਚੌਦਾਂ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਕੋਰੇ ਦਾ ਕੋਰਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।" ਨਿਵਰਤੀਨਾਥ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਗੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦੈ। ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਦੀਵਾਰ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਪਈ! ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਚਾਂਗਦੇਵ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਗੇ ਆ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ! ਹੰਕਾਰੀ ਯੋਗੀ ਦਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। "ਮੈਂ ਤਾਂ ਚੌਦਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜੀਵਤ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਿਆ... ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਨਿਰਜੀਵ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ!" ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਤ-ਮਸਤਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਕਤਾਬਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ—

"ਛਣਭੰਗਰ ਸੰਸਾਰ ਯਾਚਾ ਭਰੰਵਸਾ ਨਾਹੀ
ਦੁਰਲਭ ਤਨ ਗੇਲਯਾ ਮਰਾ ਪਸ਼ਤੀਲ ਪਛਤਾਈ
ਧਰ ਸਤਿਗੁਰ 'ਚ ਚਰਣ, ਤੁਝਲਾ ਭਲੇ ਤੀਲ ਉਤਰੁਨ॥
(ਚਾਂਗਦੇਵ ਪਾਸਸਟੀ, ਅਭੰਗ-੨੧)

ਚੌਦਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਤੱਕ, ਯੋਗ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਗਿਆਨੀ ਬੱਚਿਆਂ ਅੱਗੇ ਘੁਟਨੇ ਟੇਕ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਤਰ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤਾਬਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਇਕ ਤੁੱਕ, ਕਿ "ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਖਿਣ ਭੰਗਰ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ। ਇਸਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ "ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਨ ਕੀ ਏਹੁ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ" ਵੀ ਵਿਅਰਥ ਨਾ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਪੂਰਨ (ਗਿਆਨ ਭਰਪੂਰ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਜਾ, ਤੇਰਾ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਏ।" ਯੋਗੀ ਚਾਂਗਦੇਵ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰੀ ਤਲਿੱਸਮ ਟੁੱਟ ਗਿਆ।

ਤਾਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮੰਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ— "ਦੇਵਰ ਕੇ ਬਿਰਹ ਜਰਉ ਰੇ।" ਗਿਆਨ ਦੇ ਚੇਤਨਾ ਬੋਧ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਪਸ਼ ਤਿਰੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰ-੫੪, ਫੇਸ ੮ ਬੀ
ਸੈਕਟਰ ੭੪, ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ. ਏਰੀਆ, ਮੋਹਾਲੀ
ਫੋਨ- ੯੮੧੪੮੦੧੦੧੫

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੂਚਨਾ-ਸਕੱਤਰ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ

—ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਦਿੱਲੀ ਰੇਲਵੇ ਦੇ ਦੋਰਾਹੇ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਜੇ. ਡੋਨੋਵਾਨ ਨੇ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਸਰ ਜਾਹਨ ਲਾਰੈਂਸ ਦੇ ਨਾਮ, ੩੦ ਸਿਤੰਬਰ ੧੮੬੮ ਈ. ਨੂੰ ਇਕ ਲੰਮਾ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ੭ ਸਿਤੰਬਰ ੧੮੬੮ ਈ. ਵਾਲੇ ਪੱਤਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗੁਆਈ ਹੇਠ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੱਤਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਉਹ ਬੜੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਵਸੀਲੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਕੱਟਣ ਬਾਦ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਥਾਪੇ ਸੂਬੇ, ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸਰਗਰਮ ਹਨ। "ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚੋਂ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਹਨ...ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੂਜੀ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਤੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ...ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ, ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ, ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਕੱਢੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤਖਤ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੈਠਾ ਦਈਏ... ਕਿਉਂਕਿ ਈਸਾਈਆਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ, ਸਤਿਕਾਰਤ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ, ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆ ਪੁੱਜਾ ਹੈ।... ਵਕਤ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਤੇ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਜਾਏਗੀ... ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ, ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਖਿਲਾਫ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਖਿਲਾਫ, ਤਿਆਰੀਆਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਵੀ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ।"[1]

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੱਜਣ ਕੋਈ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ, ਇਸਾਈ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਲਈ ਉਸਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ, ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਸਮਝ ਕੇ, ਬੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਡੋਨੋਵਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ, ਇਹਨਾਂ ਸਟੀਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਤੋਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ, ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੀ ਨਫਰਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗ ਲੈਣ ਲਈ, ਆ ਕੇ, ਘਰ ਵਾਲੀ ਬਣ ਬਹੇ, ਉਸ ਲਈ ਅਜੇਹਾ ਗੁੱਸਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥਕ ਪਰਚਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਾਸਤੇ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਥਾਪੇ ਪੰਜ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ, ਆਪਣੀ ਹਦੂਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਤਾਰਾਂ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਥਾਪਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਨ, ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ। ੧੮੬੭ ਈ. ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਸਮੇਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ੧੧ ਨਵੇਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦੀਵਾਲੀ ਪੁਰਬ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਪੇ ਗਏ ੧੧ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਹਨ—

(੧) ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ, (੨) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, (੩) ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮੁਕਤਸਰ, (੪) ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲਾ, (੫) ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਘੋਟੇ, (੬) ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ (ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ), (੭) ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ, (੮) ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, (੯) ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ, (੧੦) ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ, (੧੧) ਬਰਹਮਾ ਸਿੰਘ।

ਵੈਸੇ ਇਹ ਲਿਸਟ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਜੁ ਨਵੇਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਪੰਤੂ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੈ ਭੀਤ ਹੈ। ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ੧੮੬੭

ਈ. ਵਿਚ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਥਾਪਿਆ ਹੈ। ਅਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਵੈਸੇ ੧੯੬੭ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ, ਜਿਹਨਾਂ ੨੨ ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ-

"ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਹੇਮਾ, ਜਾਤੀ ਵਾਹੀਵਾਨ, ਗੋਤ 'ਬੂੰਧੇਰ', ਨਿਵਾਸੀ ਮਲੌਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਉਮਰ ੩੭ ਸਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।"[2]

ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਆਰ. ਐਚ. ਵਾਲ ਮੇਜਰ, ਅਲਾਹਬਾਦ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਗਏ ੧੦ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ੧੧ਵੇਂ ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੀ, ਘੋਖ ਪੜਤਾਲ ਬਾਦ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਬਾਰੇ ੧੦ਵੇਂ ਨੰਬਰ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਲੌਦ ਥਾਣਾ ਡੇਹਲੋਂ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈ। ਕਿੱਤੇ ਵਾਲੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ "ਫਕੀਰ" ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲਈ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਰੁਤਬੇ ਵਾਲੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ "ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੂਬਾ" ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਲੰਬੜਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੈਦੋਕੀ (ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਅਤੇ ਤਲਵੰਡੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕਾਕੇ ਲਾਲ, ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਫਰਦ ਜੁਰਮ ਆਇਦ ਕਰਨ ਲਈ, ਗਵਾਹੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।"[3]

ਉਸ ਦਾ ਕਿਤਾ 'ਫਕੀਰ' ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਬਿਹੰਗਮ ਸਾਧੂ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੈਕਨਬ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਉਸਨੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲੇ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੨੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵੇਰਵਾ ਨੋਟ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ :-

(੧੦) "ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਹੇਮਾ, ਜਾਤੀ ਜੱਟ, ਉਮਰ ੪੨ ਸਾਲ, ਨਿਵਾਸੀ ਮਲੌਦ।

"ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਮਿਤ ਸਿੰਘ (ਮਲੌਦ) ਪਾਸ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗਦਰ ਵਾਲੇ ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਰਮਲਾ ਸਾਧ ਬਣ ਗਿਆ।... (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਬਤ ੧੯੧੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੧੮੬੦-੬੧ ਈ.) ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕੂਕਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

"ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਸਿਆਹੜ (ਥਾਣਾ ਡੇਹਲੋਂ-ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇੱਥੇ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ "ਨਾਮ ਭਾਈ" ਕੂਕੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਅਤੇ ਕੋਠੇ ਵੀ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਦਮਦਮਾ (ਸਾਹਿਬ) ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਿਆ (ਇਸ਼ਾਰਾ ੧੮੭੧ ਈ. ਵਾਲੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਵੱਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਦ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਮਸਤਾਨੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਸੋਧਾ ਲਾਇਆ ਸੀ)।

ਨੋਟ : ਇਕ ਕੱਟੜ, ਖਤਰਨਾਕ ਦਿੱਖ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ,... ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਟਪਕਦੀ ਹੈ।

(ਦਸਤਖਤ) ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨਬ।

ਹੇਠਾਂ ਮੈਕਨਬ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਸੂਬਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ :

"ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲਾ ਸੂਬਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਖਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ।

"ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਕੁਝ ਦੂਜਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ), ਉਹ ਘੱਟ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ (ਸੂਬਾ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦਸਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਲਈ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਦੇ ਮੁਆਮਲੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਏ, ਅਤੇ ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ (ਆਪਣੇ) ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।"[4]

ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪੁਲੀਸ ਕਪਤਾਨ ਕੂਨਰ ਦੀ ੨੨ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਈ. ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ, ਦੋ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਸੂਬਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਹੇਮ ਸਿੰਘ ਜੱਟ, ਮੁਠੱਡੇ ਥਾਣਾ ਫਲੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ੨੩ ਨੰਬਰ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਦੂਜਾ ੨੮ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਭੇਣੀ (ਰਿਆਸਤ

ਪਟਿਆਲਾ)।[5] ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਪਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਜਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ, ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਜਿੱਥਿ ਉਹ ਠਹਿਰੇ ਹੁੰਦੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੂਹੀਏ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਹੀ ਬਸ਼ਿੰਦਾ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ। ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਗਲਤ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ, ਜੋ ਹੁਣ ਨਗਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਮਲੌਦ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਹੀਰਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਲੌਦ ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰ ਕਸੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਅੰਗ-ਰੱਖਿਅਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਫਿਰ ੧੮੫੭ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਵਿਦਰੋਹ ਸਮੇਂ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੀਂਦ ਆਦਿ ਵੱਡੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਛੁਟੇਰੇ ਭਾਈਵਾਲਾ, ਸ. ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਮਲੌਦ ਜਿਹਾ ਦਾ ਵੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੇਸੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜੇ, ਨਵਾਬਾਂ, ਦਿੱਲੀ ਪਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਹਾਰ ਬਾਦ, ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਿੱਧਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆ ਜਾਣਾ, ਐਸੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੌਮੀ ਗੈਰਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਅਧਿਆਤਮ ਦੇ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧਾਂ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਗਰਾਈਂ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੋਭਾ ਸੁਣੀ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਆਚੇ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਜ ਜਾਂ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਕਦਮ ਵੀ, ਉਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੂਹ ਵੱਲ ਲੈ ਗਏ। ਛੇ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਉਸ ਨਵੇਂ ਪੰਥ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਜਿੱਥਿ ਜਿੱਥਿ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸੇਵਾ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਸੰਗਠਨ ਯੋਗਤਾ, ਆਚਰਣ ਦੀ ਉਚਤਾ, ਇਰਾਦੇ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ, ਸਭ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਲਈ, ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜੂਝਣ ਲਈ, ਉਸਦੇ ਚਾਉ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ, ਪਾਰਖੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ, ਉਸਨੂੰ ਸੂਬਾ ਪਦ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਨਿਕਟੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਬੁੱਚੜ ਬੱਧ ਸਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰੜੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ੧੦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਸਰਕਾਰੀ ਖੈਰ ਖੁਆਹਾਂ ਨੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਮੰਗ-ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਇਹੋ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਗੀਆਨਾ ਵਤੀਰੇ ਦੇ ਗਿਣਾਏ ਗਏ :—

"ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੂਬੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਕ ਸੂਬਾ ਦੂਜੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਚਾਹੁਣ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਗੜਬੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ, ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਦਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਮਜ਼ਬਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕ ਜਿਉਂ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡਾਕ ਦਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਤੀਜਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਹ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਚੌਥਾ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁਣ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ, ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਉਨਮਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਣ। ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ (ਗਊ ਹਤਿਆਰੇ) ਬੁੱਚੜਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਕਿ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਉਹ ਜਿੱਤ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਕੂਕੇ ਇਕ ਭਲੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਜੂਝ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਉਹ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ :

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਾ ਰਾਜ ਹੋਸੀ/ਉਨਕੇ ਆਗੇ ਰਹੇ ਨਾ ਕੋਸੀ।"

...ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸੋਢੀ, ਬੇਦੀ, ਜ਼ੈਲਦਾਰ, ਰਈਸ ਰਾਜੇ, ਰਜਵਾੜੇ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਆਦਿ ਸੈਂਕੜਿਆਂ

ਦੀ ਸੰਖਿਆਂ ਵਿਚ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਿੱਥ ਅਤੇ ਡੀ. ਸੀ. ਕਾਵਨ ਵੱਲੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਮਿਸਾਲੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ, ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਕੁਤਾਹੀ ਕਰਨ ਤੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਦੀ, ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।"[6]

"ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲਿਸ ਅੰਬਾਲਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਸਥਿਤ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜਬੱਧ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਇਹੋ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਕਤ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਪੋਕੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਇਕਬਾਲ, ਇਸ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਕੋਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।"[7]

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਘੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ੨੦ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਡੇਰਾ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਮੁਕੰਮਲ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਜਨ-ਲਾਮਬੰਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਵਿਦਰੋਹ ਅਰੰਭਿਆ ਜਾਏ, ਇਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਜੇ ਰੁਕਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼, ਮਸਤਾਨਾ ਜਥੇ ਤਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ, ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਮਸਤਾਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ ਅਤੇ ਮਸਤਾਨੇ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਧ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਵਾਇਆ।

"ਭੋਲਾ ਪੁੱਤਰ ਬਗਲਾ ਸਿੰਘ, ਸੀ. ਬੀਦਨ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ, ਸਹੁੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿਚ, ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ *ਉਹ ਪਿੰਡ ਕਟਾਣੀ ਕਲਾਂ ਥਾਣਾ ਸਾਹਨੇਵਾਲ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਹੈ। ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਉਮਰ ੫੫ ਸਾਲ। ਉਸਦਾ ਪਿੰਡ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ੧੦ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ੧੧ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ...ਕਿਉਂ ਜੁ ਮੁਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਜਿਉਂ ਭਾਈ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ੨੨ ਸੂਬੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ, ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਗਜ਼ਨੀ ਤੱਕ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।... ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸੇ ਦੇ ਦੱਸੇ (ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬੇ), ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ।*[8]

ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਘੋਸ਼ਿਤ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੋਵੇਂ ਸੂਬੇ, ਪਿੰਡ ਮਲੌਦ ਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਸਰਦਾਰ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਿੜ ਕੱਢਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਲ੍ਹੇਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਹਾਜਰ ਹੋਣਾ, ਸ. ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਉੱਥੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਲੰਬੜਦਾਰ ਘੁਮੰਡਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਸਾਂਹਵੇ, ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ "ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੇ" ਸੂਬੇ ਦੱਸਦਾ ਸੀ।[9]

ਇਸੇ ਲਈ ਘੁਮੰਡਾ ਲੰਬੜਦਾਰ, ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਗਿਆ ਹੈ—

"ਕੀੜੇ ਪੈਣ ਵੇ ਘੁਮੰਡਿਆ ਤੇਰੇ/ਮੁਖਬਰ ਗੋਰਿਆਂ ਦਾ"

ਈ. ਸੀ. ਬੇਲੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੇ, ੧੭-੭-੧੮੭੨ ਨੂੰ ਅਲਾਹਬਾਦ ਵਿਖੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ, ਕੂਕੇ ਸੂਬਿਆਂ, ਜਿਹੜੇ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰੇਲ ਦੁਆਰਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਸਨ, ਬਾਰੇ ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਸਬੰਧਿਤ ਸੂਬਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੀ, ਦਰਜ ਕਰਾਂਗੇ :

"ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਵੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜ-ਬੱਧ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ (ਸੂਬਾ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪਰਦੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੇ ਗਵਾਹੀਆਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹਨ ਤਾਂ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਰਗਰਮ ਸੀ ਅਤੇ ਮਲੌਦ ਤੇ ਹਮਲਾ, ਉਸੇ ਦੀ ਰਾਇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।"[10]

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਇਸੇ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਬੇਲੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਦੋ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੂਕਾ-ਲਹਿਰ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਅਤੇ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਤੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਗਵਾਹੀਆਂ ਜੋ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ, ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਿਰਾਸਤ ਦੇ ਲਈ, ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ।

"ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੂਕਾ ਫਿਰਕਾ (ਗੁਰੂ) ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਵੀ, ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਰਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਚਿਰੋਕਣਾ ਸਿਆਸੀ ਸੁਭਾਅ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਸਾਫ ਕਿ ਤਬਦੀਲੀ ਕਦੋਂ ਵਾਪਰੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਲਈ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਦੀ, ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਲੋਚਾ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।"[11]

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਤਦੋਂਕੇ ਗ੍ਰਹਿ ਸਕੱਤਰ ਦੀਆਂ ਇਹ ਟਿਪਣੀਆਂ, ਇਸ ਝਮੇਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਤਬਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਬੇਲੀ ਜਿਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੀ, ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਨ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਬਾਕੀ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਹਦੂਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲਖਾ ਸਿੰਘ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁਧ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ, ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਕਿਰੀ ਹੁੰਦੀ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ "ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਇਨ ਕੌਂਸਿਲ" ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ ਐਕਟ-੧੮੧੮ ਦੀ ਧਾਰਾ ੩ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਬੇਲੀ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਲੰਬੜਦਾਰ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਜਾਤੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੀ, ਬੀਦਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿਚ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ੭ ਹੋਰ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

੩੧ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ-ਇਨ-ਕੌਂਸਿਲ ਨੇ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਬਈ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਦੇ, ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਆਫੀਸਰ-ਇਨ-ਚਾਰਜ ਦੇ ਨਾਮ, ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਹੀ, ਆਪਣੇ ਤੇ ਆਇਦ ਸਮਝੇਗਾ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ, ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ੪੦੦ ਰੁਪੈ ਖਰਚ ਕੇ, ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਜਾਂ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਕੂਕੇ ਆਗੂਆਂ ਲਈ ਬੰਬਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਠੀਕ ਠਾਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਭੱਤੇ ਆਦਿ ਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ, ਸਧਾਰਨ ਦਸਤਕਾਰ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਵਾਲਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲੇ ਵਿਚੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਪੌਣੇ ਕੁ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਥੀ ਸੂਬੇ, ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ੧੫ ਦਿਸੰਬਰ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਤਿੰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਰਹਾਇਸ਼, ਭੋਜਨ, ਬਸਤਰ, ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਖਰਚਾ ੧੬੩੧ ਰੁਪੈ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਚੁਨਾਰ ਨਾਲੋਂ, ਮਹਿੰਗਾਈ ਵਧ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਗਾਰਦ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ, ਉਹ ਇਧਰ ਉਧਰ ਘੁੰਮ ਸੱਕਦੇ ਸਨ। ਸੰਬਲਪੁਰ ਤੋਂ ਆਏ ਸੱਤ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ, ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਹੀ ਸੁੱਤੇ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਮੰਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਿਲੇ। ਫਿਰ ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਨੇ ਮੰਜਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਵਾਈ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗੜ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਲੈਪਲ ਐਚ. ਗਰਿਫਿਨ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ, ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੁੱਛ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਲਿਖਿਆ ੨੭ ਜੂਨ, ੧੮੭੬ ਈ. ਨੂੰ ਕਿ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੂਕੇ ਬੰਦੀ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।[12]

ਜੀ. ਟੀ. ਮੁਰਕਾਲ ਕਮਾਡੈਂਟ ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸੀ. ਐਫ. ਵਿਲੀਜ਼, ਐਮ. ਬੀ. ਸਰਜਨ, ਇੰਚਾਰਜ ਗੈਰੀਸਨ ਸਟਾਫ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਸਤਖਤਾ ਹੇਠ, ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਮਿਰਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਕੈਦੀ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਉਮਰ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ੫੮, ਜਾਤੀ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ, ਦਰਦ ਗੁਰਦਾ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀ ਜਲਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਕਾਰਨ, ੨੦ ਫਰਵਰੀ ੧੮੮੨

ਈ. ਨੂੰ ਇਸ ਸੈਨਿਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੨ ਮਾਰਚ ੧੯੯੨ ਈ. ਨੂੰ, ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁਬਹਾ ਪੰਜ ਵਜੇ, ਆਪਣਾ ਪੰਜ ਭੌਤਿਕ ਠੀਕਰਾ, ਜ਼ਾਲਮ ਫਿਰੰਗੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਭੰਨ ਕੇ, ਸਦਾ ਲਈ ਅਮਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਉਮਰ ੫੨ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੯੩੦ ਈ. ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਵੀ ਉਮਰ ੫੨ ਸਾਲ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਪਰ ੫੯ ਵਰ੍ਹੇ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੀ ਉਮਰ ਹੈ। ਇਉਂ ੧੦ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹਲ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਦੂਸਰਾ ਸੂਬਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਸੂਬਾ ਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਸਨ।

ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੇ, ਇਹਨਾਂ ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਾਦ, ਅਸੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ" ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ ਵਿਚੋਂ, ਸੂਬਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੇ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕੇ, ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ-ਸੈਨਾਨੀ, ਆਦਰਸ਼-ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਤੇ ਵਿਰਕਤ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਵਿਚ, ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ, ਨਾਂ ਤਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਢਿੱਲਾ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਇਆ, ਤਰਸ, ਸਹਿਯੋਗ ਆਦਿ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ, ਅਭਾਵ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਸੂਬਾ ਭੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਲਿਹਾਜ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਧੇਰੀ, ਉਨੀ ਸਜ਼ਾ ਕਠੋਰ ਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸਜ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਭੁਗਤੀ:

"ਇਕ ਦਿਨ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਖੂਹ ਪਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਜਲ ਮੰਗਿਆ। ਗੜਵਾ ਮਾਂਜਣ ਦੇ ਮਾਰੇ ਨੇ ਜਲ ਨਾ ਪਿਲਾਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, "ਜੇਕਰ ਤੁਸਾਂ ਖੂਹ ਪਰ ਜਲ ਨਾ ਪਿਲਾਇਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਸਵਾਰਨਾ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲਾਈ ਕਿ ਸਵਾ ਮਣ ਦਾਣੇ ਪੀਹ। ਬਾਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵਾ ਮਣ ਦਾਣੇ ਪੀਸੇ।"[13]

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਘੋੜੀ ਭਜਾ ਕੇ, ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ, ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਦੋ ਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਦਿੱਸੇ। ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ, ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰੀਏ ਨੇ ਇਕ ਮਸਤਾਨੇ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਸਤਾਨੇ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਮੰਗ।" ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵੀ ਮੋਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਆਈਆਂ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਲਈ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। *"ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ, ਮੇਰੇ ਸਿੰਘ ਲੰਘ ਜਾਣਗੇ ਚੱਕਣਗੇ ਨਹੀਂ। ਘਾਟਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਊ। ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਪਾਰਸਾਂ ਕੇ ਪਰਬਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।"*[14]

ਮਾਨਵ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਉੱਜਲ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ, ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਮਹਾਂ-ਮਾਨਵ ਹੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਕਸ਼ੇ ਉਲੀਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਭਵਿੱਖ-ਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕੂਕਾ-ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਖਾਸਾ ਹੈ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ੧੯੭੦ ਈ. ਵਾਲੇ ਤੋਂ, ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਦਾ, ਆਪੋ ਵਿਚ ਕਦੇ ਮੱਤਭੇਦ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅੰਦਾਜ ਵਿਚ, ਮੱਤਭੇਦ ਵੀ ਹੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਦਾ ਵੀ, ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਉਤਰ ਲੱਭ ਦਿੰਦੇ ਹਨ—

"ਬਾਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਆਪਸ ਮੈਂ ਬੋਲਦੇ ਸੇ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂ ਲੜਦੇ ਹੋ? ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਮੈਂ ਰਸਤ ਏਸ ਕੇ ਟਹਿਲ ਵਾਲੇ ਕੋ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਦੇਖੋ ਇਹ ਸਿੰਘ ਮੁਲਤਾਨ ਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਜਪੁ ਜਾਪ ਪੜ੍ਹਦੇ ਦੇਖਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ! ਮੈਂ ਕਿਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹਾਂ? ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਹਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋ? ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਕੌਣ ਕੌਣ ਹੈ? ਬਾਬੇ ਜੀ ਆਖਿਆ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਖਬਰ ਹੈ ਆਪ ਕੀਆ ਕੁਦਰਤਾਂ ਕੀ।

"ਮੁਲਤਾਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਜੀ ਜਦੋਂ ਦਾ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਆਪ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਤਦੋਂ ਦੀ ਮੈਥੋਂ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਅਸੀਂ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਹਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ? ਏਤਨੇ ਬਚਨ ਕਹਿਣੇ ਸੇ ਸਿੰਘ ਕਾ ਦਿਲ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮੇਂ ਪੈ ਗਿਆ ਉਸ ਕਾ ਸੰਸਾ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨੇ ਕੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ, ਸੋ ਜੇਕਰ ਉਸ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਜਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਕੋ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੇ ਜਿੱਥੇ ਤੈ ਆਉਣਾ

ਸੀ ਉੱਥੇ ਆਇ ਗਿਆ ਹੈ।"[15]

ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਾਤਾ, ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਤੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲੌਕਿਕ ਤੇ ਪਾਰਲੌਕਿਕ ਦੋਵੇਂ ਰੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ, ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਲਾਡ ਮਲ੍ਹਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹੀ ਵਸਤੂ ਵਰਤਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਜੁ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਦਾ ਰਹਿਣੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ :

"ਦਮਦਮੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਦਿਓ ਘੋੜੀ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ? ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਘੋੜੀ ਉਹ ਲਵਾਂਗਾ ਜੇੜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੀ ਵਰਗੀ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਭੀ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ ਜੋ ਪੈਹਰਨਗੇ ਸੋ ਪੈਹਰਾਂਗੇ। ਇਕ ਹੋਰ ਘੋੜੀ ਆਈ ਉਹ ਲੈ ਲਈ ਰਾਜੀ ਹੋਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਇਕ ਬੱਟਾ ਤਾਂ ਲੱਥਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਭੇਟਾ ਧਰਿਆ। ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਕੋ ਦੇ ਕੇ ਬਚਨ ਕਰਿਆ ਦੂਆ ਬੱਟਾ ਲੱਥਾ ਹੈ। ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਇਹ ਤਾਂ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਾ ਹੈ। ਧੁਆਡੇ ਉਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਮਤ ਕਾ ਹੈ।

"ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਉਚੇ ਲੱਠੇ ਕੇ ਕਛਹਿਰੇ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਲੱਠਾ ਲੈਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ— "ਦੇਖ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ! ਮੇਰੇ ਕਛਹਿਰੇ ਮੋਟੇ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਹਨ। ਤੇਰੀ ਪਸੰਦ ਲੱਠਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।" ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਾ ਜੀ ਸਤਿ ਬਚਨ, ਮੈਂ ਵੀ ਮੋਟੇ ਕੱਪੜੇ ਕੇ ਈ ਕਛਹਿਰੇ ਪਾਵਾਂਗਾ। ਸੂਬਿਆਂ ਕੋ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹੈ।"[16]

ਭਾਈ ਬਾਹੋਵਾਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹੱਲੇ ਸਮੇਂ "ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਹੁਕਮ ਦੇਵੋ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਧੁਆਨੂੰ ਏਥੇ ਜਾਨੇ ਕਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਧੁਹਾਥੋਂ ਹੋਰ ਕਾਰ ਲੈਣੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਟੋਲੇ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਨਗੇ।[17]

ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਕਾਰ ਵਾਕਿਆ ਈ ਬੜੀ ਕਰੜੀ ਸੀ। ਦੇਸ ਦੀ ਮਿਟੀ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਦੇ, ਪਿਆਰੇ ਵਤਨੀਆਂ ਦੇ, ਜੁਹਾਂ ਬੇਲਿਆਂ ਦੇ, ਭੈਣਾ ਭਾਈਆਂ, ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਹਿੰਦੇ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਦੇ, ਹਰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ, ਫਿਰ ਕਦੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਜਿਹੇ ਤਾਂ ਓਪਰੀ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਗਏ। ਕੁਝ ਜਿਹੜੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਐਨੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਗੂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਥੇ ਆਕੇ ਵੀ ਨੀਮ-ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਹੇਠ ਹੀ ਰਹੇ।

ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਸਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਨਾਲ ਏਨਾ ਗੂਹੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਕਦੇ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਸੁਯੋਗ-ਸੂਚਨਾ ਸਕੱਤਰ, ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਨ ਘਾਲਣਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਮਲੌਦ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ 'ਅਸੀਰਗੜ' ਵਿਖੇ ਉਸ ਕੌਮੀ ਮੁਕਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਨਾਇਕ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ।

ਫੁੱਟ ਨੋਟ :-

1. ਗੀਬੈਲਜ਼ ਅਗੇਂਸਟ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ-ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ-ਦਿੱਲੀ-੧੯੮੯- ਸਫਾ-੯੨
2. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੮੨
3. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੪੭੭
4. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੫੧੮
5. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੧੬੨
6. ਕੂਕਾ ਮੂਵਮੈਂਟ-ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ-ਦਿੱਲੀ-੧੯੬੫ ਈ. ਸਫਾ ੨੨੬
7. ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ- ੨੧ ਮਾਘ ੨੦੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ-ਜੀਵਨ ਨਗਰ-ਸਫਾ ੭੬-੭੭
8. ਗੀਬੈਲਜ਼ ਅਗੇਂਸਟ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ-ਸਫਾ ੪੮੬
9. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੪੮੭
10. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੫੨੮-੨੯
11. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੫੨੯
12. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੭੬੯
13. ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ-ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ-ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਸੰਪਾਦਕ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਸੰਨ ੨੦੦੨ ਈ. ਸਫਾ ੨੪੩
14. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੨੫੯
15. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੩੪੮-੪੯
16. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੩੮੮
17. ਉਪਰੋਕਤ- ਸਫਾ ੪੬੨-੬੩

ਕਰੀਵਾਲਾ (ਸਿਰਸਾ)
ਫੋਨ- ੦੧੬੬੮-੨੭੪੫੬੨

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ-ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ

—ਡਾ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ 'ਵਿਰਕ'

ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਾਂ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਚਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੋਢੀ ਲਹਿਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਛੇ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਡਾਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਕੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ, ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਆਰੰਭੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅਗਰਗਾਮੀ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਉੱਚ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬੜੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਕਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਚਾਰਿਆ।"

ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੱਧਕਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅੰਦੋਲਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚੱਲੇ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ 'ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ ਅੰਦੋਲਨ' ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ "ਵਹਾਬੀ ਅੰਦੋਲਨ" ਇਸੇ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ੧੮੫੭ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਰਾਵਟ, ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦਾ ਤਲਾ ਮੂਲ ਪੁੱਟਣ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ੧੮੬੩ ਈ. ਵਿਚ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੋਟਿਆਂ ਤੋਂ ਸਮੂਹਿਕ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਦੀ ਰਸਮ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮੁਖ਼ਬਰੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲਹਿਰ ਗਿਣਨਾ ਆਰੰਭਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ, ਜੋ ਸੈਂਕੜੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆਚਰਣਹੀਣ, ਸਵਾਰਥੀ, ਸੱਤਾ ਦੇ ਦਲਾਲਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ੧੮੫੭ ਈ. ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਆਪ ਨੇ 'ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਚਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਹਿਤ ੨੨ ਸੂਬੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਝਗੜਿਆਂ ਜਾਂ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਲਹਿਰ ਦੀ ੧੫੦ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ-ਗੰਢ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਵਿਤਕਰੇ ਭੁਲਾ ਕੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਤ-ਮਸਤਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ,
ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ (ਸਰਸਾ)।

ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕੂਕਾ-ਲਹਿਰ ਉੱਤੇ ਸ਼ੋਧ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਵੀ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ 'ਹਰਿਆਣਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਖੋਜ-ਸਾਹਿਤ' ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ-ਪੱਤਰ, ਯਾਦ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ੀ ਸਨਮਾਨ ਵਜੋਂ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਤੇ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ

—ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਪੀ.

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਚਰਚਾ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਚਲ ਰਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਵੇਖੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੋਟੋਗਰਾਫਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਵਾਲੀ ਫੋਟੋ ਬੜੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਛਾਪਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਜਦ ਵੀ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਿਖ ਦੀ ਫੋਟੋ ਜਦੋਂ ਵੀ ਛਪੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਗਤਕਾ ਖੇਡਦੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰਾਂ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਸਿਰਸੇ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਗੜਬੜ ਵਿਚ ਜਦ ਇਕ ਸਿੰਘ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਹਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਖਾਵੇ ਕੀਤੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰੇਲਗਡੀਆਂ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। ਉਸ ਵਕਤ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਹਰ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿਚ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕਢੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਰ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਵੀ ਪਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਜੋ ਹੋਇਆ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਜ ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਸਲੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਗਰਮ ਖਿਆਲੀ ਔਖੇ ਹੋਣਗੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪੜ੍ਹਕੇ। ਪਰ ਅਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਦਲੀਲ ਰਾਹੀਂ ਗਲਬਾਤ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਆਪਾ ਪੜਚੋਲ ਵੀ ਕਰੀਏ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੀ। ਬਹਿਸ (Dialogue) ਦੀ ਥੀਊਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀ। ਗੋਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਲਵੋ। ਆਓ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਜ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ "ਧਰਮ ਪੰਖ ਕਰ ਉਡ ਰਿਹਾ" ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਪੱਖੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਰੂਹਾਨੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿੱਤੀ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਧਾਰਮਕ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸੂਲ ਹਨ। ਅਜ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪਸਾਓ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਡੁਬੋ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਖਤਮ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਈਸਾਈ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਧਰਮ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਾਧਨ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰੋ। ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਰੋਸ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਤੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਹੜੇ ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ? ਅਸੀਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੇ ਛੋਟੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਪਾਣੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਵਕਤਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਰਖਣਾ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਪਿਸਤੌਲ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਯੁਗ ਨੇਜ਼ਾ, ਤਰਸ਼ੂਲ, ਤਲਵਾਰ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਅਜ ਤਕ ਇਹ ਕਿਧਰੇ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਕਿ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਕਿਉਂ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਚੁਕ ਕੇ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਪੂਰੇ ਸਜ-ਧਜਕੇ ਵੱਡੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਜਾਂ ਲਟਕਾ ਕੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕੋਈ ਅਵਗਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਕੀ ਲਾਭ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸ਼ੰਕੇ ਹਰ ਗੈਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਦਾਂ ਹੀ ਚਲ ਪਿਆ ਹੈ। ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀ ਕੇਵਲ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਾਲੇ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅਜ ਕਲ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਜਲੂਸਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਲਾਂਦੇ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜਦ ਸਿਰਸਾ ਡੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਰੋਹ ਉਠਿਆ ਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਇਸ ਵਿਰੁਧ ਰੋਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਰੋਕੋ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚਲਦੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਆਪ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਹਰ ਵਕਤ ਜੰਗਜੂ ਕੌਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰੋ। ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀਏ। ਆਪਣਾ ਧਾਰਮਕ ਵਿਰਸਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਸਮਝਣਾ

ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੱਗੇ ਲਿਆਓ। ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ, ਸੇਵਾ ਭਾਵ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਸਾਡੇ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਹਰ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਜੂਝ ਮਰਨਾ ਹੈ। ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਮੈਂ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪ ਬਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾ ਲਈ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਨੰਗੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਆਮ ਭਾਰਤਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਇਕ ਹੋਰ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਅਜਕਲ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾ ਵਜੋਂ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਗੈਰ ਸਿੱਖ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੇ ਚਾ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਭੇਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਰਿਵਾਜ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ, ਗੁਰਪੁਰਬ ਆਵੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ, ਗਵਰਨਰ, ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਵੀ ਨੰਗੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਚੀ ਕਰਕੇ ਫੋਟੋ ਖਿਚਵਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾ ਕੇ ਕੀ ਖਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਹੀ ਹੈ? ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਘਰ ਘਰ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਭੇਟ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਕਦਰ ਕਿਉਂ ਘਟਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਦੇਵੋ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਕੰਮ ਆਵੇ। ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨੂੰ ਲੀਡਰ ਕੀ ਕਰਨ੍ਹਗੇ। ਸਿਰੋਪਾ ਦੇਵੋ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ। ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਾਰ ਪਾ ਦੇਵੋ, ਫੁਲ ਭੇਟ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬ ਭੇਟ ਕਰੋ। ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾ ਦੇਵੋ, ਮੈਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਤਾਬ ਲਿਆ ਦੇਵੋ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਜਾਂ ਧਾਰਮਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ। ਇਸ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਫੈਲਾਓ ਵੀ ਜੰਗਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਜੰਗਜੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਹੈ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋ। ਪਰ ਹਰ ਈਦ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੱਕਾ ਵਿਖੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਇਕੱਠ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦਿਆਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਈਸਾਈਆਂ ਤੇ ਬੇਹਦ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਏ। ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹ ਚਰਚ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵੈਟੀਕਨ, ਰੋਮ ਵਿਚ ਪੋਪ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਸੁਣਦੇ।

ਬੀ-੫, ਡਾ. ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਮਾਰਗ
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਗ਼ਜ਼ਲ / *—ਸਿਰੀ ਰਾਮ 'ਅਰਸ਼'*

ਦੋ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਤਾਰੂ ਬੰਦਾ।
ਕਿਸ ਥਾਂ ਰਾਤ ਗੁਜ਼ਾਰੂ ਬੰਦਾ।

ਬੰਦੇ ਦਾ ਹੈ ਬੰਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ,
ਪਰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਬੰਦਾ।

ਕਾਢਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਜੋ ਭਿਅੰਕਰ,
ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰੂ ਬੰਦਾ।

ਹੁਸਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਕੇ, ਰੱਬਾ!
ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰੂ ਬੰਦਾ?

ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ,
ਕੀਕਣ ਕਰਜ਼ ਉਤਾਰੂ ਬੰਦਾ!

ਚੂਚਕ ਦਾ ਵੱਗ ਚਾਰਨ ਮਗਰੋਂ,
ਹੁਣ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰੂ ਬੰਦਾ।

ਘੋਖ ਕੇ ਜੱਗ ਦੀ ਮੰਡੀ ਨੀਤੀ,
ਬਣਿਆ 'ਅਰਸ਼' ਬਜ਼ਾਰੂ ਬੰਦਾ।

੨੦੪ ਸੈਕਟਰ ੬੫, ਮੋਹਾਲੀ।
ਫੋਨ-੯੮੮੮੪-੫੨੨੦੪

ਗ਼ਜ਼ਲ

—ਮਹਿਮਾ ਸਿੰਘ ਤੂਰ

ਵੇਖ ਜ਼ਰਾ ਵਰਖਾ ਦੀ ਆਮਦ,
ਵੇਖ ਸ਼ਰਾਬੀ ਆਲਮ ਹੋਇਆ।

ਮਹਿਰਮ ਸੀ ਜੋ ਅਪਣਾ ਹੁਣ ਤੱਕ,
ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਇਆ।

ਠੰਢੀ-ਠੰਢੀ ਪੌਣ ਵਗੀ ਫਿਰ,
ਬੁੱਧ, ਕੋਈ ਜਦ ਗੌਤਮ ਹੋਇਆ।

ਨਗ਼ਮਾ ਜੰਗਲ ਦਾ ਆਵਾਰਾ,
ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਕਾਲਮ ਹੋਇਆ।

ਸਰਗਮ ਦੀ ਮਰਹਮ ਦੇ ਕਾਰਨ,
ਦਿਲ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸਾਲਮ ਹੋਇਆ।

"ਤੂਰ" ਗ਼ਜ਼ਲ ਤੇ ਸਾਜ, ਰਲੇ ਜਦ,
ਨੀਮ-ਗੁਲਾਬੀ ਮੌਸਮ ਹੋਇਆ॥

ਤੂਰ ਨਿਵਾਸ, ਹਲਵਾਰਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)
੧੪੧੧੦੭
ਫੋਨ-੦੧੬੨੪-੨੧੩੪੯੦



ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੇਅਰ

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ

* ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਕੌੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਪੀਤਾ ਹੈ ਬੜਾ,
ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

* ਦੱਸ ਦੇਵੀਂ ਹੋਰ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਸਜਾ,
ਹਰ ਸਜਾ ਪਿੱਛੋਂ ਸਜਾਵਾਂ ਹੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

* ਇਕੋ ਸ਼ਿਅਰ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਆਖਣ,
ਸਾਰੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੁਣਾਈ ਜਾਵੇ।

* ਇਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੁੱਚਾ ਜਿਵੇਂ ਮੁਕਾਣੇ ਆਇਆ,
ਮਾਤਮ ਦੀ ਇਸ ਕਾਲੀ ਰੁੱਤੇ, ਫੁੱਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਏ।

* ਇਹੋ ਦਹਾਕਾ ਹਉਕੇ ਭਰਦੀ ਹੰਭ ਗਈ ਹੈ ਕਵਿਤਾ,
ਮਹਿਕਦਿਆਂ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਇਸਦੀ ਤਲੀ ਟਿਕਾਈਏ।

* ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਲਹੂ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਰਹੀਦਾ।
ਹਵਾ ਦੀ ਝੋਲੀ 'ਚ ਖੁਸ਼ਬੂ, ਗੀਤ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੀਦਾ।

ਪ੍ਰੋ. ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਦਾਰ

* ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਕੋਲ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਹ ਸਿਰੋ ਸੋਮੇਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦੇ,
ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਇਹੀ ਸਾਹ ਜਾਪਦੇ ਨੇ ਹਉਕਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ।

* ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਬੂਟੇ ਕਦੇ ਮੌਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ,
ਉਹੀ ਮੁੜ ਸਜ ਗਏ ਨੇ ਪਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਗਮਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ।

ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਆਜਿਜ਼

* ਚਿੱਟੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਅਜੇ ਨਾ ਵਸਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ,
ਸਮਿਆਂ ਨੇ ਲੱਖ ਨ੍ਹੇਰਾਂ ਅੰਦਰ ਖ਼ਾਕ ਹਿਜਰ ਦੀ ਛਾਣੀ।

ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

* ਇਕ ਖ਼ਤ ਤੈਨੂੰ ਯਾਰ ਲਿਖਣਗੇ, ਸ਼ਾਇਰਾ ਕੂੜ ਨ੍ਹੀ ਬੋਲੀ ਦਾ।
ਕੂੰਜ ਨਾਗ ਦੀ, ਖੰਭ ਮੋਰ ਦਾ, ਇਕ ਪੱਲੜੇ ਨਹੀਂ ਤੋਲੀ ਦਾ।

ਦੇਸ ਰਾਜ ਜੀਤ

* 'ਜੀਤ' ਵਿਛੋੜਾ ਸੱਜਣਾ ਵਾਲਾ ਪੱਥਰ ਬਣਕੇ ਝੱਲਣਾ ਔਖੇ,
ਲੱਖ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇਵਾਂ ਦਿਲ ਨੂੰ, ਅੱਖੀਂ ਅੱਥਰੂ ਚੋਂ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਬਰਜਿੰਦਰ ਚੌਹਾਨ

* ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਕੰਬ ਉਠਦਾ ਹੈ ਜੇ ਪੱਤਾ ਵੀ ਡਿੱਗੇ ਤਾਂ,
ਸੱਨਾਟੇ ਨੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਏਦਾਂ ਖੰਭ ਖਿਲਾਰੇ ਨੇ।

* ਡਰ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਪਲ ਜਿਵੇਂ।
ਸ਼ਹਿਰ ਅੱਜ ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਬਾਂਸ ਦਾ ਜੰਗਲ ਜਿਵੇਂ।

* ਸ਼ਾਇਦ ਏਦਾਂ ਹੀ ਬਦਲੇ ਮੌਸਮ ਦਾ ਰੰਗ ਜ਼ਰਾ।
ਨੰਗ ਮੁਨੰਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਉਤੇ ਕੁਝ ਪੱਤੇ ਟੰਗ ਜ਼ਰਾ।

* ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਹਰੀ ਨੇ ਸਮਝ ਰਹੇ,
ਮੈਂ ਫਰਿਆਦ ਕਰਨ ਦਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਹੈ ਢੰਗ ਜ਼ਰਾ।

ਆਤਮਜੀਤ ਹੰਸਪਾਲ

* ਜਿਸਦੇ ਨੈਣੀ ਤੱਕੀਏ ਯਾਰੋ ਦਿਸਣ ਗੁੱਲ ਚਿਰਾਗ਼,
ਏਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਜਗਦੀ ਲੋਅ।

* ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਧਰਤੀ ਆਪ ਖਿਸਕਦੀ ਜਾਵੇ,
ਮਿੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਿਖਿਆ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਜ਼ਰਾ ਖਲੋਅ।

ਡਾ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ

* ਨਹੀਂ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਪੂਜੋ ਜਾਂ ਵਗਾਹ ਸੁੱਟੋ,
ਮੈਂ ਜਿਊਂਦੀ ਜਾਨ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਬਲਵਿੰਦਰ ਬਾਲਮ

* ਆਉਂਦੀ ਜੇ ਪਤਝੜ ਤਾਂ ਆ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਵਾ ਨਹੀਂ,
ਆਪਾਂ ਗੁਲਾਬੀ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੇਖਿਆ।

* ਕੀ ਅਜੇ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਉਸਤੇ ਬਰਫ,
ਕਿਸਤਰਾਂ ਅਜਕਲ ਹੈ ਉਹ ਪਰਬਤ ਲਿਖੀਂ।

* ਦੀਪਕ ਆਪੇ ਜਲ ਕੇ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਰਾਤ ਹਨੇਰੀ ਨੂੰ,
ਇਸਦੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ।

* ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸਨੂੰ ਡਿੱਠਾ! ਬਲਵਿੰਦਰ ਜਾਂ ਬਾਲਮ ਜੀ?
ਸੂਰਤ ਸੀ ਜਾਣੀ ਪਹਿਚਾਣੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ।

ਅਮਰੀਕ ਡੋਗਰਾ

* ਰੋਜ਼ ਮਸੀਹਾ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ,
ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤਨਹਾਈ ਨੂੰ।

* ਵਕਤ ਬਦਲੇਗਾ ਹਾਂ ਬਦਲੇਗਾ ਜ਼ਰੂਰ 'ਅਮਰੀਕ' ਹੁਣ,
ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂਵੇਂ ਸੀਸ ਉਗਿਆ ਕਰਨਗੇ।

* ਇਹੋ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਅਮਰੀਕ ਦੀ ਇਹ ਰੁੱਖ ਵਧੇ ਫੁੱਲੇ,
ਅਗਰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਾਂ ਲਗਰ ਦੇਵੇ।

—ਚਰਨ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ
੪੨੮, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕਪੁਰਾ (ਵੈਸਟ),
ਡਾਕ. ਚੌਗਿੱਟੀ, ਜਲੰਧਰ ੧੪੪੦੦੯
ਫੋਨ- ੦੧੮੧-੨੨੩੧੬੫੪

ਅੱਖਰ ਸ਼ਿਲਪੀ/ —ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ,
ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਦਾ,
ਨਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਨੂਰਦੀਨ* ਸੀ।
ਪਰ ਅੱਜ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ,
ਨੇਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ।



ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜੰਮਿਆ ਜਾਇਆ,
ਜਾਂ ਫਿਰ ਲਾਗੇ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਸੀ,
ਇਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਲੋਕੀਂ ਆਖਣ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਈਆਂ,
ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਇਆ ਹੋਣੈਂ।

ਰਹੇ ਠੋਕਦਾ ਮੰਜੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੇ,
ਜਾਂ ਫਿਰ ਘੜਦਾ ਗੱਡ ਗਡੀਰੇ।
ਰੰਗ ਬਰੰਗੀਆਂ ਚਰਖ਼ੜੀਆਂ ਤੇ ਪੀਲ ਪੰਘੂੜੇ।
ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਧੜਕਾਉਂਦਾ।
ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਚੰਗੇਰਾ।
ਰੱਬ ਦੇ ਜਿੱਡਾ ਉੱਚ ਉਚੇਰਾ।
ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨ ਲੱਕੜੀ ਉੱਤੇ,
ਵੇਲਾਂ, ਪੱਤੇ, ਬੂਟੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ।
ਉਸ ਦੀ ਹਸਤ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਕਰਦਾ,
ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਾ।

ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦਾਂ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਇਆ।
ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ।
ਗੱਡ ਗਡੀਰੇ ਚਰਖ਼ੜੀਆਂ ਤੇ ਪੀਲ ਪੰਘੂੜੇ,
ਘੜਨੇ ਛੱਡ ਦੇ।
ਇਹ ਕੰਮ ਤੇਰੀ ਥਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਤੇਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਾਰਜ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ।
ਕਹਿਣ ਸਿਆਣੇ ਓਦੋਂ ਤੀਕ ਮੋਤੀਆਂ ਵਰਗੇ,
ਲਿਸ਼ ਲਿਸ਼ਕੰਦੜੇ ਬੋਲ ਗੁਰਮੁਖੀ,
ਕੇਵਲ ਪੱਥਰ ਛਾਪੇ ਵਿਚ ਸਨ।

ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛਾਪੇਖ਼ਾਨੇ,
ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ।
ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁਹਜ ਸਿਰਜਣਾ ਭਰ ਕੇ,
ਉੜੇ ਐੜੇ ਕੋਲੋਂ ਤੁਰ ਕੇ,
ਸੱਸੇ ਪੈਰੀਂ ਬਿੰਦੀ ਤੀਕਰ ਜਿੰਦ ਧੜਕਾਈ।
ਸਾਰੀ ਖ਼ਲਕਤ ਵੇਖਣ ਆਈ।

ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਖ਼ਾਤਰ,
ਵਰਕਾ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਲਿਖਿਆ।
ਨੂਰਦੀਨ ਦਾ ਨੂਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਢਲਿਆ,
ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਬਲਿਆ।

ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਲੱਕੜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਕੇ ਵਿਚ ਢਲ ਗਏ।
ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਹਰ ਥਾਵੇਂ,
ਇਕ ਨਹੀਂ ਕਈ ਲੱਖ ਕਰੋੜਾਂ
ਇਕਦਮ ਸੂਹੇ ਸੂਰਜ ਬਲ ਗਏ।

ਨੂਰਦੀਨ ਦਾ ਅਤਾ ਪਤਾ ਜਾਂ ਥਾਂ ਸਿਰਨਾਵਾਂ।
ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੋਈ ਮੱਧਮ ਪਰਛਾਵਾਂ,
ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਉਸਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਚਿੱਤ ਨਾ ਚੇਤੇ ਕੋਈ।
ਪਰ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਾ ਹੋਈ।
ਨੀਂਹ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੱਸੋ ਕੌਣ ਫ਼ੋਲਦੈ?

ਨੂਰਦੀਨ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਅੰਦਰ,
ਇਕ ਅਦਨਾ ਜਿਹਾ ਨਿੱਕਾ ਨੌਕਰ।
ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਸਾਰਾ ਕੂੜਾ ਹੂੰਝੇ,
ਮਗਰੋਂ ਨੁੱਕਰੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੀਲ ਦੀ ਬੌਕਰ।

ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ,
ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਧੜਕਾਈ।

ਓਦੋਂ ਹਾਲੇ ਬੰਦਾ ਕੇਵਲ ਬੰਦਾ ਹੀ ਸੀ,
ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ ਜ਼ਹਿਰੀ ਕੀੜਾ,
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਸਿੱਖ ਈਸਾਈ।
ਧਰਮ ਨਸਲ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦਾ,
ਹਾਲੇ ਤੇਜ਼ ਬੁਖ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ,
ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ,
ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੂਹਾ ਖ਼ੂਨ ਬਾਲ ਕੇ,
ਸਾਡਾ ਘਰ ਵਿਹੜਾ ਰੁਸ਼ਨਾਇਆ।
ਕੁੱਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਦਾਨਿਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ।

ਨੂਰਦੀਨ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਨਾ ਮੈਂ ਜਾਣਾਂ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣਾਂ।
ਪਰ ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖੋ,
ਜਿਹੜਾ ਅੱਖਰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।
ਹਰ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ 'ਚੋਂ,
ਨੂਰੀ ਮੱਥੇ ਵਾਲਾ ਸੂਰਜ,
ਨੂਰਦੀਨ ਹੀ ਨੂਰਦੀਨ ਬੱਸ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਭਾਵੇਂ ਬੁਝਿਆ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ,
ਅੱਜ ਤੀਕਣ ਵੀ ਸਰਬ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਢਲ ਕੇ,
ਚੰਦਰਮਾ ਜਿਓਂ ਦਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

** ਨੂਰਦੀਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਛਾਪੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਕੜ ਵਿਚੋਂ ਘੜ ਕੇ ਟਾਈਪ ਫੌਂਟ ਲਈ ਪੈਟਰਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰੀਗਰ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਗੰਡਾ ਮੱਲ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਲਈ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਅੱਖਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੇ।*

ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਗੰਢ / ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਤਰਸ'

(1)

ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੇਰੇ, ਕੋਇਲ ਮੁੜ ਗਾਵਣ ਆਈ,
ਬਾਗੀਂ ਸਾਡੇ ਮਿਹਰਾਂ ਭਰੀਆਂ, ਇਨ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਰੁਸ਼ਨਾਈ[1]।

ਬੀਜ ਸ਼ਬਦ[2] ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ, ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੀਂ[3] ਬੋਇਆ,
ਇਕ ਬੂਟੇ ਤੋਂ ਬਾਗ਼ ਬਣ ਗਿਆ, ਇਹ ਪਿੰਡਾ[4] ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਇਆ।

ਸੈ ਵਾਰੀ ਅਸਾਂ ਸੁਣੀ ਇਹ ਕੋਇਲ, ਬਾਣੀ ਧੁਰ ਦੀ ਕਹਿੰਦੀ,
ਮਨ ਦੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚੋਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰਾ ਬਣ ਬਣ ਵਹਿੰਦੀ।

ਐਸੋ ਸਮਾਂ ਪਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਨੀ ਬਹਿਣੇ ਦਾ,
ਮਿਹਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਮੌਕਾ, ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਸੰਗਤਿ ਰਹਿਣੇ ਦਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਛਾਤਾ ਰਸ ਮਾਣ ਗਏ, ਧਰ ਤੇ ਵਿਚਰੇ ਭਗਤ ਪਿਆਰੇ,
ਅਨੰਦ ਅਲੌਕਿਕ ਦੇ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ, ਪ੍ਰਭ ਦੇ ਸਾਚੇ ਹੋ ਸਚਿਆਰੇ।

ਕਾਰ ਕਰੀ ਕਰਤਾਰੇ, ਪ੍ਰਭ ਜੀ! ਸਾਚੇ ਸੱਚ ਵਣਜਾਰੇ।

1. ਰੁਸ਼ਨਾਈ-ਪਰਤਭਾ; 2. ਬੀਜ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰਮੰਤਰ; 3. ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ-ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ; 4. ਪਿੰਡ-ਪਰੀਵਾਰ।

(2)

ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਮੇਰੇ, ਸਾਡੇ ਵਣਜ ਅਤੋਲ,
ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵੰਡਣ ਬਹਿ ਗਏ, ਮਾਣੇ ਰਸ ਅਣਮੋਲ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਭਈ, ਸਾਡੇ ਸਰਵਣਿ[1] ਮੰਤਰ ਪਾਇਆ,
ਪੱਕੀਆਂ ਗੰਢਾਂ[2] ਟੁੱਟੇ ਨਾਤੇ[3], ਜਿਓਂ ਇਸ ਰੰਗ ਵਖਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਦੇ ਰਹਿਬਰ, ਅਸੀਂ ਤੁਰਦੇ ਗਏ ਅਗੇਰੇ,
ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਦੇਹੀ ਕੰਚਨ, ਸਨਮੁੱਖ ਵਸੀਏ ਸਤਿਗੁਰੁ ਘੇਰੇ।

ਕੂੜ ਕਰਮ ਨਾ ਟੁੱਟੇ ਨਾਤੇ, ਨਵ ਜੀਵਨ ਨੇ ਕੀਨ ਉਜਾਰਾ,
ਬਦਲ ਗਈ ਤਾਸੀਰ ਜੀਣ ਦੀ, ਸਾਚੀ ਸੰਗਤੁ[4] ਰੂਪ ਨਿਖਾਰਾ।

ਐਸੇ ਰੰਗਿ[5] ਰੰਗੋਆ ਆਪੇ, ਉਪਕਾਰ ਨਾ ਹੱਲਿਆ[6] ਜਾਏ,
ਸੱਚ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਰੱਥਾ ਪਾਈਏ, ਜੌਂ[7] ਤੇਜ ਨਾ ਝੱਲਿਆ ਜਾਏ।

ਅਛੱਲ ਨਾ ਛੱਲਿਆ ਜਾਏ, ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ! ਤੇਜ ਨਾ ਝੱਲਿਆ ਜਾਏ।

1. ਸਰਵਣਿ-ਕੰਨ ਵਿਚ; 2. ਗੰਢਾਂ-ਆਤਮਕ ਸੰਜੋਗ; 3. ਨਾਤੇ-ਵਿੱਕਾਰੀ ਸੰਗਤ; 4. ਸਾਚੀ ਸੰਗਤੁ-ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ; 5. ਰੰਗਿ-ਰੰਗ ਵਿਚ; 6. ਹੱਲਿਆ ਜਾਏ-ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ; 7. ਜੌਂ- ਜਿਸ ਦਾ।



ਗ਼ਜ਼ਲ/ —ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਸਨਪੁਰੀ

ਦਿਲ ਮੋਹ ਲਿਆ ਅਸਾਡਾ ਚੰਚਲ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਲੁਟਿਆ ਗ਼ਰੀਬ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਨਿੱਤ ਜੋ ਸੁਵਾਲ ਸਾਡਾ ਨਿੱਤ ਉਹ ਜਵਾਬ ਤੇਰਾ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਦੇ ਲਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਪਾਈ ਜੋ ਬਾਤ ਅਪਣੀ ਤਿਰੇ ਕੰਨ ਤੇ ਜੂੰ ਨਾ ਸਰਕੀ
ਦਿੱਤਾ ਨਾ ਸਾਥ ਸਾਡਾ ਤੇਰੇ ਹੁੰਗਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਕੱਲੀ ਜੇ ਕੁੱਦ ਪੈਂਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ
ਸੋਹਣੀ ਨੂੰ ਡੋਬ ਦਿੱਤਾ ਉਹਦੇ ਸਹਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੋਕ ਹੱਸਦੇ ਤੱਕ ਤੱਕ ਕੇ ਹਾਲ ਮੇਰਾ
ਰਾਤੀਂ ਮਖੌਲ ਕੀਤੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਮੁਕ ਜਾਵੰਦੇ ਕਦੋਂ ਦੇ ਜੇ ਤੂੰ ਨਾ ਬਾਤ ਸੁਣਦਾ
ਜੀਂਦਾ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਤੇਰੇ ਹੁੰਗਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਮੰਜ਼ਿਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹਾਰਨ ਨਾ ਹੌਸਲਾ ਜੋ
ਕਰਨਾ ਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਹਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਕੰਡੇ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਉਂ ਤਾਂ ਕੱਠੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ
ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਿਆਰ ਐਪਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਏਂ ਔਖਾ
ਲੰਕਾ ਸਦਾ ਹੀ ਢਾਈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ
ਕਦ ਤੀਕ ਭੁੱਖ ਜਰਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਸਨਪੁਰੀਆ
ਆਖਰ ਤਾਂ ਰੋਹ 'ਚ ਆਉਣਾ ਕੁੱਲੀਆਂ ਨੇ ਢਾਰਿਆਂ ਨੇ

ਮੋ- ੯੮੧੫੧-੨੫੬੪੧

ਦੋ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ/ਰਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਦੇਸੀ

(1)

ਸਾਵਣ

ਬੰਬਾਂ, ਅੱਗਾਂ, ਨਾਲ ਕਰੋਪੀ ਹੜ੍ਹ ਦੀ ਲਿਆਇਆ ਸਾਵਣ।
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਇਹ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਭਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਕਿੰਨੇ ਪੰਛੀ ਬੇਘਰ ਕੀਤੇ ਕਿੰਨੇ, ਬਿਰਖ ਉਖਾੜੇ,
ਫਿਰ ਵੀ ਸਤਰੰਗੀਆਂ ਪੀਂਘਾਂ, ਵਾਹ ਤੇਰੀ ਮਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਸਾਵਣ ਦੇ ਵਾਰਸ ਇਹ ਤੱਕ ਕੇ ਝੂਰ ਰਹੇ ਹੋਣੇ ਨੇ,
ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਕਿਸ ਨਾਲ, ਗਿਆ ਕਿਸ ਨਾਲ ਵਿਹਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਛਤਰੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀਸ ਸਲਾਮਤ ਲੈ ਕੇ,
ਆਪਾਂ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਸਾਵਣ ਦੀ ਉਸ ਪੌਣ ਜੇਹੀ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਵੇਖੋ,
ਜਿਸ ਨੇ ਬੈਠ ਬਨੇਰੇ ਤੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਲੰਘਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਰਾਤ ਡਰੌਣੀ ਮਨ ਦੇ ਜੁਗਨੂੰ ਪਲ ਪਲ ਜਗਦੇ ਬੁਝਦੇ,
ਸਜਣਾਂ ਸਾਡਾ ਘੁੱਟ ਭਰ ਚਲਿਆ ਇਹ ਤਿਰਹਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਤੇਰੀ ਨਗਰੀਂ ਦੱਸ ਕੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡੀਂ,
ਤਿੜਕੇ ਬੱਦਲ ਜ਼ਖਮੀ ਪੌਣਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸਾਵਣ।

ਕਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨਾ ਰੋੜ੍ਹੇ ਕਿਉਂ ਊਧਮੂਲ ਨਾ ਚੁੱਕੇ,
ਕਰ ਕਰ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਵੀਆਂ ਜਦ ਐਨਾ ਮਛਰਾਇਆ ਸਾਵਣ।

ਸੋਕੇ ਝੱਲੇ, ਡੋਬੇ ਖਾਧੇ ਹਰ ਸਾਵਣ 'ਪਰਦੇਸੀ'
ਬਿਨ ਗਿਣਿਆਂ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਰਵੰਜਵਾਂ ਆਇਆ ਸਾਵਣ।

(2)

ਸ਼ਾਇਰ

ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਸੱਚ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।
ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਝੋਲੀਆਂ ਉਹ ਭਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਕਲਮ ਦੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।
ਉਹ ਸਿਰਜਣਗੇ ਅਮਰ ਨਜ਼ਮਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਮਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਵਤਨ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾ ਗਾ ਕੇ,
ਯਕੀਨਨ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੂਹਾਂ 'ਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਜਦੋਂ ਅੰਗਿਆਰ ਫੜ ਲਿਖਣੀ ਪਈ ਆਤਿਸ਼ ਜਹੀ ਕਵਿਤਾ,
ਸਮੁੰਦਰ ਅੱਗ ਦਾ ਫਿਰ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਕੋਈ ਤਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਦਾਗ਼ ਧਰਤੀ 'ਤੇ,
ਕਦੋਂ ਤਕ ਸ਼ਾਇਰੀ ਫੁੱਲ-ਤਿਤਲੀਆਂ ਦੀ ਕਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਇਹ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਵਰਗਿਆਂ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਨੇ,
ਦਿਲ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਜਿੱਤਣਗੇ, ਹਕੂਮਤ ਹਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਖਬਰ ਕੀ ਸੀ ਕਿ ਤੇਰੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ "ਹੇ ਨਾਨਕ",
ਇਨਾਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਾਕਿਮ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਉਹ ਛਾਏ ਰਹਿਣਗੇ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ 'ਪਰਦੇਸੀ'
ਜਿੜ੍ਹੇ ਅੰਗਿਆਰ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਸਿਤਮ ਤੇ ਵਰ੍ਹਨਗੇ ਸ਼ਾਇਰ।

ਤ੫-ਬੀ, ਦਸਮੇਸ਼ ਨਗਰ,
ਡਾਕਖਾਨਾ ਦਕੋਹਾ, ਜਲੰਧਰ

"ਜਾਗ ਬਈ ਓ... ਓ... ਓ"

— ਬਲਦੇਵ ਮਾਧੋਪੁਰੀ

ਭਰ ਸਿਆਲ ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ... ਕੱਕਰ ਵਾਲੀ ਰਾਤ। ਉਦੋਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕਰੀ ਪਹਿਰੇ ਦੇ ਆਰਡਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸਨ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਨਾਕੇ ਲਾਏ ਜਾਣ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਝੀਰਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ੧੦ ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਈ ਤੇ ਗਸ਼ਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਦੋ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਡੰਡੇ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਕਦੀ ਏਧਰ ਕਦੀ ਓਧਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸੀ। ਟੈਂਪੂਆਂ ਦਾ ਅੱਡਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਚਹੇੜੂ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਸੜਕ ਤੇ ਹੈ। ਰਾਤ ਦੇ ੧੨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉਪਰ ਟਾਈਮ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪੰਜੇ ਗਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਉਥੇ ਅੱਡੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਪਏ ਸੀ, ਏਨੇ ਨੂੰ ਚਹੇੜੂ ਵਲ ਦੇ ਪਾਸਿਉਂ ਇਕ ਗੱਡੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀ। ਅਸੀਂ ਚੌਕੰਨੇ ਹੋ ਗਏ। ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਆ ਗੱਡੀ ਨੇ ਬਰੇਕ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਤੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਿਪਾਹੀ ਉਤਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਏ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ— "ਕਿਉਂ ਬਈ ਡਟੇ ਹੋਏ ਹੋ... ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ?" "ਹਾਂ ਜੀ... ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਧਰੋਂ ਘੁੰਮ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ... ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਹਾਂ।"

ਠੀਕਰੀ ਪਹਿਰੇ ਨੂੰ ਚੈਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੋ ਗੇੜੇ ਪੁਲਸ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏ ਕਿ ਬੰਦੇ ਪਹਿਰੇ ਤੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਬੰਦੇ ਨਾ ਟੱਕਰਨ ਤਾਂ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਸਿਪਾਹੀ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਬੰਦੇ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਇਦਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਗੇੜੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਦੋ-ਢਾਈ ਵਜੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਆਉਣੀ ਐ।

ਲਓ ਜੀ, ਥਾਣੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਚੁਸਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸ਼ਾਬਾਸ਼! ਡਰਿਓ ਨਾ... ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ।.... ਅਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਆਉਣਾ ਐਂ।" ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਰਾਣੀਪੁਰ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਕਿ ਸਾਡੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ! ਅਸੀਂ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀ ਗਭਲੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਡਿਊਟੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ... ਹੁਣ ਪੁਲਸ ਨੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮੁੰਡਾ ਕਹੇ —" ਸਾਨੂੰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ... ਕੀ ਪਤਾ ਕੋਈ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਜਾਏ... ਸਵੇਰੇ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਖਿਚਾਈ ਹੋਊਗੀ"। ਬਾਕੀ ਕਹਿਣ-"ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਬੜੇ ਡਰਦੇ ਹੋ... ਚਲੋ ਚਲੀਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਹੋਊ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।" ਲੱਤਾਂ ਧੂੰਹਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਘਰ ਆ ਵੜੇ। ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧੜਕੂ ਸੀ... ਕਿਤੇ ਉਹੀ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਅਜੇ ਰਜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਹੀ ਵੜੇ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤੇ ਮਸਾਂ ਰਜਾਈ ਗਰਮ ਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਦਬਾ ਸੱਟ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ— "ਪੁਲਸ ਦੀ ਗੱਡੀ ਆ ਰਹੀ ਆ.... ਚਲੋ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਥੜੇ ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਈਏ!" ਜਿਉਂ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠੇ, ਪੁਲਸ ਨੇ ਗੱਡੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਅਗੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੋਸ ਰਹੇ ਸੀ— "ਦੇਖਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਨਾ... ਘਰ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਈਏ, ਤੁਸੀਂ ਮੰਨੇ ਨਹੀਂ।" ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ— "ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਆਪਾਂ ਭੱਜਕੇ ਇਥੇ ਆ ਬੈਠੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਛਿੱਤਰ-ਪਰੇਡ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਉਠੇ ਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਵਿਚਲੀ ਗਲੀ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਅੱਡੇ ਵਲ ਨਿਕਲ ਪਏ। ਉਥੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਸੜਕੇ ਡੰਡੇ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਤੇ "ਜਾਗ ਬਈ ਓ..." ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਰਾਣੀਪੁਰ ਵਾਲੇ ਮੋੜ ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਅੰਦਰੋਂ ਦਿਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਗੱਲੀਂ-ਗੱਲੀਂ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ — ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਬਚ ਗਏ!"

ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੋ ਢਾਈ ਵਜੇ ਹੋਣਗੇ। ਮੋੜ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਆਦ-ਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਲ ਪਈ ਤਾਂ ਦੇਖਦਾਂ ਕਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚਲੀ ਗਲੀ ਥਾਣੀ ਕੋਡੇ ਹੋ ਕੇ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੋ ਲੰਘ, ਚਾਰ ਲੰਘ.... ਡਾਰ ਹੀ ਲੰਘੀ ਜਾਵੇ। "ਮੈਂ ਨਾਲ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ—

"ਔਹ ਦੇਖੋ ਓਏ, ਕਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੋਡੇ ਹੋਏ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।" ਸਭ ਨੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਵਾਕਈ ਏਹ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ... ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ।"

ਅਸੀਂ ਡਰ ਗਏ.... ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ? ਏਨੀ ਠੰਡ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਾਡਾ ਪਸੀਨਾ ਛੁਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ੮-੧੦ ਕੁ ਕਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਇਕ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੇ ਕੋਠੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਸਭ ਦੇ ਕੋਲ ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਸਨ।

ਅਜ਼ਲ ਦੇ ਘੇਰਿਆਂ ਨੇ ਅਸੀਂ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ ਕਿ ਆਪਾਂ 'ਜਾਗ ਬਈ ਓ... ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਚਲਦੇ ਹਾਂ, ਆਪੇ ਸਾਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਗਲੋਂ ਬਲਾ ਟਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਇਕ ਵੀ ਕਦਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਪੁੱਟਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਪੰਜੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਸੜਕੋ ਸੜਕ ਤੁਰ ਪਏ। ਕਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕਦਮ ਕੋਠੇ ਪਿੱਛਿਉਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ੪-੫ ਫਾਇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਛੜੱਪੇ ਮਾਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਏ। "ਹੈਂਡਜ਼ ਅੱਪ" ਹੱਥ ਉਤਾਂਹ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਡਰਦਿਆਂ ਮਾਰਿਆਂ ਆਪਣੇ ਡੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿਤੇ ਤੇ ਹੱਥ ਉਤਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। "ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਜੋ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹਿੱਲਿਆ, ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗੇ।" ਚਾਦਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਗੇ ਤਕੜੇ ਘਸੁੰਨ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੜ ਦਿਤੇ। ਸਾਡੇ ਇੱਕ ਭਰਾ ਦੇ ਹੱਥ ਇੰਨੇ ਜਕੜ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਉਸਦਾ ਮੋਢਾ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਬੱਝਿਆ ਰਿਹਾ ਕਰਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਨਿੱਸਲ ਹੋਏ ਬੇਜਾਨ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ।

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਸਾਰਾ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਸਿਆਣੀ ਔਰਤ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗੀ—ਦੇਖਾਂ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੌਣ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਡਹੇ ਆ ? "ਵੇ ਕੌਣ ਆਂ ਤੁਸੀਂ, ਕੀ ਗੱਲ ਆ ?" ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ... ਝਟ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਜਣੇ ਕੰਧ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਜਾਕੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਦਬੋਚ ਲਿਆ। "ਖਬਰਦਾਰ, ਜੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਤਾਂ... ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗੇ!.... ਚੱਲ ਥੱਲੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ, ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ।"

ਏਸ ਰੌਲੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਜੀਅ ਵੀ ਜਾਗ ਪਏ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਦੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ ਬਗੈਰਾ ਉਰੇ-ਪਰੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਥੱਲੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਗੇਟ ਖੁਲਵਾਇਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਕਰਕੇ ਗੇਟ ਫਿਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਜੰਗਲੇ ਤੋਂ ਦੀ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ—ਕੌਣ ਆਂ ? ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਧੂਹਦੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਉਪਰ ਲੈ ਗਏ। ਉਹ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ-"ਅਸੀਂ ਕਮਾਂਡੋ ਆਂ... ਤੇਰੇ ਘਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਆਏ ਆਂ।" ਮੁੰਡਾ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ— "ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਮਾਂਡੋ ਹੋ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆਓ, ਫਿਰ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਦੇਣੀਆਂ।" "ਅਸੀਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣੀਆ" ਏਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਉਹ ਚੁਬਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਲਈ ਧੱਕਾ-ਮੁੱਕੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਉਸ ਪਿਉ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਕੇ ਆਪ ਅੰਦਰ ਜਾਕੇ ਦਰਵਾਜਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ ਕਿ ਇਹ ਕਮਾਂਡੋ ਹਨ... ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਤੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਦੇ।

ਏਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੇਠਾਂ ਬਾਕੀ ਕਾਲੀਆਂ ਵਰਦੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਘਰ ਦੀ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਸਾਰਾ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਵਗੈਰਾ ਫੋਲ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਉਪਰ ਚੋਬਾਰੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਖਿੜਕੀ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਸੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚੀਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਿਹਾ "ਚੋਰ ਆ ਗਏ, ਚੋਰ ਆ ਗਏ... ਆ ਜਾਉ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਲੈ ਕੇ.... ਛੇਤੀ ਆ ਜਾਓ!" ਉਸਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੁਣੀਆਂ ਤਾਂ ਲਾਗੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰ ਕੇ ਕਿਹਾ— "ਤੂੰ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ, ਅਸੀਂ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ।"

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ। ਸਾਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਥੱਲੇ ਲਿਆ ਕੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦੋ ਜਣੇ ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਸਾਡੇ ਵਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਕੰਧਾਂ ਟੱਪ ਕੇ ਉਸੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਵਾਲੇ ਕੋਠੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪ ਗਏ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਛੜੱਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਔਹ ਦੀ ਔਹ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ। ਅਜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦੇ ਆਉਣੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਰੌਂਦ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਡੇ ਮੁਹਰੇ ਡਿਗ ਪਏ ਸਨ।

"ਕਿਧਰ ਗਏ... ਕਿਧਰ ਗਏ" ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਧਰ ਨੂੰ ਗਏ ਵੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਥੋਂ ਕਮਾਦ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਏ।

ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਬੱਝਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਪਰ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਝੇ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੇ ਤਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ– "ਖੋਲ੍ਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ.... ਕਿਵੇਂ ਬੱਝੇ ਬੈਠੇ ਨੇ ਵਿਚਾਰੇ!" ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ– ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਵੇਖ ਲੈਣ ਦਿਉ, ਉਹ ਹੀ ਆ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹੇਗਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਸਰਪੰਚ ਤੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਉਹ ਰੌਂਦ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲਏ, ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਜੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇ ਡਿਗ ਪਏ ਸਨ। ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਪੁਛਿਆ। ਅਸੀਂ ਰੋਣ ਹਾਕੇ ਹੋਏ ਪਏ ਸਾਂ। ਅੰਗ-ਅੰਗ ਦਰਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ– ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਸਵੇਰੇ ਪੰਚਾਇਤ ਥਾਣੇ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦੱਸੇਗੀ। ਸਭ ਲੋਕ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਘਰੀਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਸਵੇਰੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰ ਮੂਹਰੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੋਹਤਬਰ ਬੰਦੇ ਥਾਣੇ ਗਏ ਤੇ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। "ਅੱਛਾ ਆ ਕੇ ਤਫਤੀਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। "ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਰੌਂਦ ਵੀ ਰੱਖ ਲਏ। ਤਿੰਨ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਦ ਥਾਣਿਓਂ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਆ ਗਿਆ। "ਸਰਪੰਚ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਤਫਤੀਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ... ਉਹ ਗੋਲੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇ ਗਏ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਬਨਾਉਟੀ ਜਿਹੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ... ਬਾਕੀ, ਸਾਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਸਭ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਜਾਕੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ। ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਗੇੜਾ ਮਾਰਾਂਗੇ....।" ਸਭ ਲੋਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਿਹੇ ਹੋਏ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਏਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਏਨਾ ਫਾਇਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਘਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣੋਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲੀਆਂ ਵਰਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਸਨ– ਡਕੈਤ ਸਨ ਜਾਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ? ਇਹ ਠੀਕਰੀ ਪਹਿਰੇ ਵਾਲੀ ਠੰਡੀ ਰਾਤ ਸਾਨੂੰ ਤਾ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਯਾਦ ਰਹੇਗੀ।

ਹਰ ਬੰਦਾ ਹੁਣ ਅੰਕਲ ਬਣਿਆ

—ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਚਿੱਟੀ

ਦਾਦੀ ਨਾਨੀ ਮਿੱਤਰੋ ਹੁਣ ਨਾ, ਕਿਧਰੇ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਂਦੀ।
ਕੋਈ ਭੈਣ ਹੁਣ ਵੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ, ਕਹਾਣੀ ਕਦੇ ਸੁਣਾਉਂਦੀ।

ਭੂਆ ਫੁੱਫੜ ਮਾਸੜ ਮਾਸੀ, ਘਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਉਂਦੇ।
ਅੰਕਲ ਆਂਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਕੇ, ਬੱਚੇ ਸਭ ਬੁਲਾਉਂਦੇ।

ਹਰ ਬੰਦਾ ਹੁਣ ਅੰਕਲ ਬਣਿਆਂ, ਆਂਟੀ ਬਣੀ ਜਨਾਨੀ।
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਜੋ ਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ, ਭੁੱਲ ਗਈ ਨਵੀਂ ਜਵਾਨੀ।

ਚਾਚੇ-ਤਾਏ, ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ, ਸਭ ਬੱਚੇ ਹੁਣ ਭੁੱਲੇ।
ਅੰਕਲ ਆਂਟੀ ਸਭ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, ਐਸਾ ਝੱਖੜ ਝੁੱਲੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਰ ਔਰਤ ਹੁਣ, ਆਂਟੀ ਬਣ ਗਈ ਸਭਦੀ।
ਹਰ ਬੰਦਾ ਹੁਣ ਅੰਕਲ ਬਣਿਆ, ਕੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁਣ ਰੱਬ ਦੀ।

ਭੂਆ ਫੁੱਫੜ ਭਾਬੀ ਵੀਰਾ ਅੱਜ ਕੋਈ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ।
ਅੰਕਲ ਆਂਟੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹਰ ਕੋਈ, ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੈਂਦਾ।

ਰੰਗ ਢੰਗ ਹੁਣ ਬਦਲੇ ਸਾਰੇ, ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ।
ਹਰ ਮੁੰਡਾ ਹੁਣ ਹੀਰੋ ਬਣਿਆਂ, ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮਨਾਵੇ।

ਹੀਰੋ ਹਾਂਡਾ ਕਾਰ ਲੈ ਦਿਓ, ਮੁੰਡੇ ਦੇਣ ਡਰਾਵਾ।
ਹਵਾ ਅਜਿਹੀ ਚੱਲੀ ਸਾਰੇ, ਊਤ ਗਿਆ ਹੁਣ ਆਵਾ।

ਬੁੜ੍ਹਾ ਬੁੜ੍ਹੀ ਹੁਣ ਬਣ ਗਏ ਮਾਪੇ, ਜੁੱਗ ਚੰਦਰਾ ਆਇਆ।
ਦੂਜਾ ਰੱਬ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੀ 'ਤੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਕਹਿਰ ਕਮਾਇਆ।

ਪੱਛਮੀ ਤਰਜ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਭੁੱਲੀ।
ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੁਣ ਝੂਠੇ ਲੱਗਣ, ਜੋ ਸੀ ਦਾਤ ਅਮੁੱਲੀ।

ਦਾਦੀ ਨਾਨੀ 'ਵੱਡੀਆਂ ਮੰਮੀਆਂ', ਤੀਜੀ ਛੋਟੀ ਮੰਮੀ।
ਬਾਬਾ ਨਾਨਾ 'ਵੱਡੇ ਡੈਡੀ', ਕਿੱਡੀ ਗੱਲ ਨਿਕੰਮੀ।

'ਛੋਟੇ ਵੱਡਿਆਂ' ਨੇ ਹਰ ਪਾਸੇ, ਸਭ ਦੀ ਸੁਰਤ ਭੁਲਾਈ।
ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਚਿੱਟੀ ਨੇ ਤਾਹੀਓਂ, ਕਵਿਤਾ ਜੋੜ ਦਿਖਾਈ।

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ ਚਿੱਟੀ
ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੨੯

ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ

—ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ

ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਉਸਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ। ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ :

ਸਿਖ ਹੰਸ ਸਰਵਰਿ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਹੁਕਮਾਵੈ ॥[1]

-ਰਾਮ ਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਵੀ :

ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ॥[2]

-ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੪

ਅਤੇ

ਉਪਦੇਸਿ ਜਿ ਦਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਸੁਣਿਆ ਸਿਖੀ ਕੰਨੇ ॥

- ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੪

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਸੈਣ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਜਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਸੁਣ ਪਰਤਾਪ ਕਬੀਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਿਖ ਹੋਆ ਸੈਣ ਨਾਈ[3]

-ਵਾਰ ੧੦

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਲੈ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਦਾਯਾ।[4] ਸੋ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਜਾਂ ਚੇਲਾ ਆਦਿ।

ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

"ਇਕ ਸੰਪ੍ਦਾ, ਮਜ਼ਹਬ ਯਾਂ ਧਰਮ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਚੱਲਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ੧੦ ਅਵਤਾਰ ਆਗੂ, ਗੁਰੂ ਪਦ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਤੇ ਧਰਮ ਅਵਲੰਬੀ ਸਿੱਖ ਕਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ।[5]

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੈ- 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।[6] ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਰਜ਼ ਹੈ-

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰਨਿ ਤੇਰੀ। ਪ੍ਰਭ ਦਇਆਲ ਟੇਕ ਮੇਰੀ।[7]

- ਕਲਿਆਨ ਮਹਲਾ ੫

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ ਲਏ ਗਏ ਹਨ :

ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲੇ ਜੰਤ ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ॥

-ਸੁਖਮਨੀ ਮਹਲਾ ੫

ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ। "ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਫੇਦ ਵਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।"[8]

ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧੨ ਅਪਰੈਲ ੧੮੫੭ ਨੂੰ ਵਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਲਈ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਦੇ ਕੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸੀ।[9]

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

"ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੱਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ੧੯੧੪ ਦਾ ਵਸਾਖੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜਾ, ਤਦ ਅਨੁਸਾਰ ੧੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੫੭ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੱਤ ਜਾਂ ਕੂਕਾ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।"[10]

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ੧੮੫੭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਜਾਗ ਜਿਨ ਕੇ ਬਡੇਰੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਤੇ ਸਵੇਰੇ
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਨ ਹੋਰੇ ਅੰਨ ਜਲ ਪਾਨ ਨ ਕਰੈਂ।
ਤਿਨ ਹੀ ਕੇ ਨਾਤੀ
ਧੂਪ ਦੀਪ ਕੀ ਕਹਾ ਬਿਖਿਆਤੀ
ਪਾਇ ਹੈ ਨਾ ਝਾਤੀ, ਮੂਸ ਖਾਤ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਪਰੈਂ।
ਜਪੁਜੀ ਨਾ ਰਹਿਰਾਸ ਸੁਨੇ ਪੜੇ ਕਬੀ ਖਾਸ,
ਔਰ ਜੋ ਪੜਤ ਪਾਸ ਹਾਸ ਤਿਨ ਯੋ ਰਰੈਂ।

... ...

ਧਾਰੈ ਹੈ ਗਰਾਰੇ ਤੰਬੇ ਤਹਿਮਤ ਅਧਿਕ ਲੰਬੇ,
ਜਿਨੇ ਦੇਖ ਸਿਖੀ ਗਊ ਕੰਬੇ ਤੁਰਕ ਗਨ ਕੈ।
ਸਿਖੀ ਦਸਮੇਸ ਕੀ ਸੁ ਕੀ ਅਪਰ ਦੇਸ ਕੀ,
ਅਸਿਖੀ ਭਰੀ ਪੇਸ਼ਗੀ ਛਿਨਾਰ ਬਣ ਠਣ ਕੇ।(੧੧)

- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਲਾਸਵਾਲੀਏ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫੁੱਟ ਕਾਰਨ ਲੁੱਟ ਗਏ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਦੱਸ ਕੇ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਕਲਾ ਵਰਤਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜਗਾਈ ਜੋਤ
ਭੈਣੀ ਪਿੰਡ ਬੀਚ ਭਯੋ ਭਾਨ ਉਜਯਾਰਾ ਸੀ॥
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਨਾਮ ਜਾਪੀ ਥਾਪੀ ਸਿਖੀ ਸਾਖ
ਸਿਦਕ ਭਰੋਸੇ ਤੋਸੇ ਬੋਲ ਤੋਲ ਭਾਰਾ ਸੀ।(੧੨)

ਮੌਲਵੀ ਗੁਲਾਮ ਭੀਖ ਜਲੰਧਰੀ ਆਪ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਵੇਖ, ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਦੀ ਬੇਬਾਕੀ, ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਵਿਖਾ ਸੱਕੇ:

"ਮੈਂ ਖੁਦ ਭੈਣੀ ਗਿਆ ਔਰ ਦੇਖਾ। ਕੂਕਿਓਂ ਨੇ ਜੋ ਤਰੀਕਾ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਆ ਹੈ, ਵੁਹ ਔਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵੁਹ ਅਸਲ ਮਜ਼ਬ ਸਿਖੋਂ ਕਾ ਹੀ ਹੈ, ਔਰ ਉਸੇ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਦੋਬਾਰਾ ਰੌਨਕ ਦੀ ਹੈ।....ਜਿਹ ਲੋਗ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਤਰੀਕੇ ਪਰ ਚਲਤੇ ਹੈਂ।.... ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰ ਕੌਮ ਔਰ ਹਰ ਜ਼ਾਤ ਕੇ ਆਦਮੀ ਕੋ ਅਪਣੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਾ ਫਿਰਕੇ ਮੇਂ ਮਿਲਾ ਲੇਤਾ ਹੈ।"(੧੩)

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਮੰਨਦਾ ਹੈ :

ਪੰਥ ਖਾਲਸੇ ਮੈਂ ਏਕ ਸ਼ਾਖ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਨ ਕੀ
ਤੀਸਕ ਬਰਸ ਤੇ ਜੋ ਬਿਦਤੇ ਮਹਾਨ ਹੈਂ।
ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਮਸਤੀ ਮੈਂ ਹਾਲ ਤੇ ਬਿਹਾਲ ਹੋਇ
ਸਿਰ ਤੈ ਉਤਰ ਜਾਤ ਦਸਤਾਰ ਤਾਨ ਹੈਂ।
ਸਹੀ ਨਾਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਹਿ ਤਿਨ ਕਾ ਉਦਾਰੀ
ਕੂਕ ਮਾਰਨੇ ਤੈ ਕੂਕੇ ਜਗਤ ਬਖਾਨ ਹੈਂ।

....

ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਾਦਿਕ ਸਹੀ ਹੈਂ ਸਭਿ
ਲਾਲਸਾ ਲਲਾਮ ਰਾਜ ਲੈਬੇ ਕੀ ਅਚੂਕੇ ਹੈਂ।
ਹੇਰੇ ਜੈਸੇ ਲੱਧਨ ਹੈ ਟੇਰੇ ਤੇਸੈ ਗਯਾਨ ਸਿੰਘ
ਐਸੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੀ ਅਬਿਧ ਸਿਖ ਕੂਕੇ ਹੈਂ।(੧੪)

-ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਥਾ

ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਨੇ 'ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਬਾਬਾ' ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

"ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਲੜ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਨੇ ਹੁਲਾਰਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ।"(੧੫)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਕੋਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਸਤੋਗੁਣੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇਗਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਲਏ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਠੰਢੇ ਸਾਹ ਭਰਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਮੁਢਲੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਹੀ ਪੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਹੀ ੧੮੫੭ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਠੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ, ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜ਼ਾਦ ਫ਼ਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਆਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨਵੀਂ ਹਾਕਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਲੱਕ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਲੜਾਈ ਦਾ ਤਾਂ ਭੋਗ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਤਹਿਰੀਕ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੋਤ ਬੁਝਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਲੱਗੇ। *"ਕੂਕਿਓਂ ਕਾ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਕੇ ਤੀਨ ਬਜੇ ਉਠ ਕਰ ਨਹਾਨਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਨਹਾ ਧੋ ਕਰ ਗਰੰਥ ਕੇ ਸ਼ਲੋਕ ਪੜਤੇ ਹੈਂ। ਉਨ ਕੋ ਤਮਾਮ ਉਮਰ ਨੇਕੀ ਔਰ ਨੇਕ ਚਲਨੀ ਕੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ....... ਕੂਕਾ ਕੇ ਫਿਰਕੇ ਮੇਂ ਕਿਸੀ ਨੇ ਮੱਕਾਰ ਔਰ ਬਦਇਖਲਾਕ ਕਮ ਦੇਖਾ ਹੋਗਾ। ਇਨ ਲੋਗੋਂ ਕੇ ਬੜੇ ਗਰੋਹ ਕੋ*

ਦੇਖ ਕਰ ਮਾਅਲੂਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਦੀਦ ਫਿਰਕੇ ਕੀ ਬੜੀ ਜਲਦ ਤਰੱਕੀ ਹੁਈ ਹੈ। ਗਾਓਂ ਕੇ ਗਾਓਂ ਔਰ ਮੌਜਿਆ ਕੇ ਮੌਜਿਆ ਕੂਕੇ ਹੋ ਗਏ।"(੧੬)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇਕ ਠੋਸ ਵਿਚਾਰਦਾਰਾ ਸੀ ਉਹ ਸੀ : ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਮੁੜ ਜੋੜਨਾ, ਸਮਾਜਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ, ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ, ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮਾਂ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਨ, ਅਹਿੰਸਕ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨਿਜੀ ਡਾਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਬੜਾ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਲੱਖਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣੇ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਥੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਪਣਾਏ ਓਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ ਨੇ ੧੯੩੫ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ :

"ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਵਤੰਤਰਤਾ ਕੋ ਧਰਮ ਕਾ ਆਵਸ਼ਯਕ ਅੰਗ ਸਮਝਤੇ ਥੇ। ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਕਾ ਸੰਗਠਨ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਯਾ ਥਾ। ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਮੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਅਸਹਿਯੋਗ ਇਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਸੇ ਚਲਾਇਆ, ਉਸ ਕੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਯ ਪਚਾਸ ਵਰਸ਼ ਪੂਰਵ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਆ ਥਾ। ਉਨ ਕੇ ਸਿਧਾਂਤੋਂ ਮੇਂ ਪਾਂਚ ਵਸਤੂਏਂ ਹੈ :

੧. ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ

੨. ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲੋਂ ਕਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ

੩. ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਲਤੋਂ ਕਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ

੪. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤੋਂ ਕਾ ਬਹਿਸ਼ਕਾਰ

੫. ਐਸੇ ਕਾਨੂੰਨ ਮਾਨਨੇ ਸੇ ਇਨਕਾਰ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਕੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈਂ।"(੧੭)

ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ :

"ਉਹ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਨਾਮਿਲਵਰਤਣ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤਜਾਰਤੀ ਮਾਲ ਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਹੈ।"(੧੮)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਲੋਂ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਜਾਤੀ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ-ਕੁੜੀਆਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ, ਵੱਟਾ ਕਰਨਾ, ਬਾਲ ਵਿਵਾਹ, ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਤੇ ਖਰਚੀਲੇ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਫੇਰ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਣ-ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਆਈ. ਸੀ. ਐਸ. ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

"ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਤੇ ਜਾਤੀ ਲਈ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਹਨ ਛੱਡ ਵੀ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਮਰਦ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।"(੧੯)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰਹੁਰੀਤ ਤੇ ਦੇਸ-ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਮੁੜਦੀ ਸਿੱਖ ਲੋਕਾਈ ਨੇ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਸਤਰਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੮੩੨ ਈ. ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਪੁਜਣ ਲੱਗੀਆਂ ਕਿ :-

੧. (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਜਰੋ ਦੇ (ਗੁਰੂ) ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਬਾਅਦ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦਾ ਉਤਰਾ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।

੨. ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਲੰਧਰ, ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।(੨੦)

੧੮੬੩ ਤੋਂ ੧੮੬੬ ਤੱਕ-ਨਵੀਂ ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਦਅਮਨੀ ਫ਼ੈਲਣ ਦੇ ਡਰ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੇ ੨੨ ਸੂਬੇ ਥਾਪੇ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੬ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ੮੦,੦੦੦ ਮਾਲਾ ਵੰਡੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਭਾਵ ਏਨੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ।

ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ੧੮ ਫਰਵਰੀ ੧੮੬੭ ਦੇ ਪਰਚੇ ਰਹਿਨੁਮਾ-ਏ-ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ :-

"ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਬਾਰਾ ਪੁਰਾਣੀ ਸਲਤਨਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੂਕ ਰਹੇ ਹਨ।"(੨੧)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਤੇ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਅਸ਼ਰਫ-ਉਲ-ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਮੇਰਠ ਦੇ ਨਜਮ-ਉਲ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਂਜ ਹੀ ਲਿਖਿਆ।(੨੨) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਘਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੱਸਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਫਤਾਬ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਛਪਵਾਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ।

ਆਪ ਸਿੱਖ ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਘੀ ਮੁਕਤਸਰ, ਦਿਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਮਨਾਉਣ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਮਹੰਤ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਆਪ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕਣ ਦੇਂਦੇ, ਨਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ, ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਨੇਪਾਲ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋਏ। ਇਹਨੀਂ ਥਾਂਵੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਆਪ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲੱਗੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਲਾਗੇ ਤੇ ਰਾਇਕੋਟ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਾਹਲੀਆਣਾ ਕੋਲ ਗਊ-ਘਾਤ ਲਈ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਗਊ-ਬਧ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜਣ ਤੇ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਅਤੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾਏ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਰੱਸੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ੧੮੭੧ ਈ. ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ।(੨੩).

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸੂਹੀਏ ਤੇ ਅਫ਼ਸਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰੂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਧੂ ਫਕੀਰ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਰਗਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੂਰਵ ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ. ਡਬਲਿਉ. ਮੈਕਨਬ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ੪ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

"ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ, ਸੰਤ ਸਮਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਸੂਰਬੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ।"(੨੪)

ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਪੁਲਿਸ, ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਜੀ. ਮੈੱਕ ਐਂਡਰਿਊ, ਅੰਬਾਲਾ ਸਰਕਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੈਮੋਰੰਡਮ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ :-

"ਜਦ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ (ਗੁਰੂ) ਬਾਲਕ (ਸਿੰਘ) ਹਜ਼ਰੋਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਣ ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਕਰ।"(੨੫)

ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਦਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਉੱਤੇ, ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਗਊ-ਘਾਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ੧੭੯੪ ਈ. ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਕਰੂੰਜੜੀਏ ਨੂੰ ਬੁੱਢੇ, ਬੇ-ਜ਼ਬਾਨ ਬਲਦ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਲਦ ਉੱਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਵੀ ਲੱਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰ ਸੀ। ਕਰੂੰਜੜੀਆਂ ਵੱਖੀਓਂ ਬੋਲਿਆ, ਕਿਹਾ ਸੁਣੀ ਹੋ ਗਈ, ਮਾਮਲਾ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਲਦ ਜਿਬ੍ਹਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਹਿਮਾਕਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਰੋਕਦਿਆਂ ਰੋਕਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਟਲਾ ਸੋਧਣ ਲਈ ੧੫੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਣ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਝੜਪ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ "ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾ ਕੇ, ਬਾਗ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦੇ ਕੇ ੧੭ ਤੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਮੁਕੱਦਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏਕੋਟ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਬਰ੍ਹਮਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ਕਲਕੱਤਾ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਈਂ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੱਗੇ ਸਖ਼ਤ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਬਿਠਾਈ ਗਈ। ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕੂਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਸੀ। ਪਾਠ ਕਰਨ, ਕਰਵਾਉਣ ਜਾਂ ਅਖੰਡ-ਪਾਠ ਕਰਨ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਭੁਗਤਣੀ ਪਈ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨੇ ਭਰਨੇ ਪਏ। ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਸੀ।

ਤਿੰਨ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਮਹੰਤਾਂ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਰਾਜਿਆਂ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਨਿਕਾਲਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਤੇ ਸਾਡੇ ਡੇਰਿਆਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਬਾਗੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਪਿੰਜਰੇ ਪਏ ਸ਼ੇਰ-ਵਾਂਗ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੇਵਸ ਸਨ।

ਰੰਗੂਨ (ਯਾਂਗੋ) ਤੋਂ ਆਏ ਗੁਪਤ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ। ੧੦ ਲੱਖ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕੱਚੇ-ਪਿੱਲੇ ਝੜ ਵੀ ਗਏ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, *"ਧਾਰਮਿਕ ਬਹਾਨੇ ਪਿਛੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੰਤਵ ਤੇ ਇੱਛਾ ਦੁਬਾਰਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।"*[੨੬]

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਏ ਨੇ ੨੨ ਮਾਰਚ ੧੮੭੨ ਈ. ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ੧੮੫੭ ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਖਾਈ ਵਫਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟੇ ਕੌਡੀਆਂ ਰੋਲਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰ-ਭਗਤਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ, ਨਵਾਬਾਂ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ, ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਸੋਢੀਆਂ, ਬੇਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨਾਲ, ਜਗਾਧਰੀ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ, ਬੂੜੀਆ, ਅੰਬਾਲਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਗਰੂਰ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਉਂ ਪਿਛੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ-'ਦੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਮੈਨ', 'ਦੀ ਹਿੰਦੂ', 'ਪੇਟਰੀਆਟ', 'ਇੰਡੀਅਨ ਸਟੇਟਸਮੈਨ', 'ਦੀ ਫਰੈਂਡ ਆਫ ਇੰਡੀਆ' ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਸੀ। ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ਸੀ। ਰਾਜ-ਭਗਤ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਸਿੱਖ ਕੂਕਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਤਾਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਭਾਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ।

ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ :

- *ਸੂਰ ਸਸੀ ਵਾਯੂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਆਪ ਤੇਜ ਲੌ ਕਾਇਮ।*
  ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਝੰਡਾ ਰਹੇ ਤਰੱਕੀ ਦਾਇਮ।
- *ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਨਾਥ ਕਾ ਕਰੀਐ*
  ਮਰਨ ਜੀਵਨ ਅਸਿਧੁਜ ਪੈ ਧਰੀਐ।
- *ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਚਲਣਾ*
- *ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲੀ, ਫਰਮਾ ਬਰਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕਾ ਕਰਨਾ*[੨੭]

ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਏਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ :-

"੧੮੮੬ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਆਉਣ ਲਈ ਤਰਲੇ ਲਏ, ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਇਸਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੀ ਕੀਤੀ.....੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੮੬ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੂੰ ਲੰਡਨ ਜਾ ਕੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗ।"[੨੮]

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜਾ, ਬਨਾਰਸੀ ਦਾਸ ਆਦਿ ਕੂਕੇ ਰੂਸ ਨਾਲ ਗੰਢ-ਤੁੱਪ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ।

ਉਂਜ ਕੂਕੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਥਹੁ ਟਿਕਾਣਾ, ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਹ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ, ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਰੰਗੂਨ (ਯਾਂਗੋ) ਬਰ੍ਹਮਾਂ ((ਮਯਾਂਮਾਰ) ਜਾ ਕੇ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਖੋਜ ਪਿਛੋਂ ੬੩ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਇਕ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀਆਂ ਟੂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮਝੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ :-

* *ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਤਰੀ ਏਹੀ ਜੇਹੀ ਫੜਨੀ,*

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਬਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾ ਬੀ ਸਬਰ ਕਰ ਜਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਖਿਮਾ ਧੀਰਜ ਵਾਲਿਆਂ ਕੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਾ ਹੈ 'ਹੋਹੁ ਸਭਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁਕਾ ਤਉ ਆਉ ਹਮਾਰੈ ਪਾਸਿ॥'.........ਜੇਕਰ ਤੁਸੀ ਭਲੇ ਹੋਵਹੁਗੇ ਤਾ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨

*ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ। ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭਾਤੇ। ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਓ ਜਿਤਨੇ ਪੁਜ ਆਵਨ।.....ਸੋ ਭਾਈ ਬਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ, ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ।..... ਗਲ ਮੈ ਪਲਾ ਪਾ ਕੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ, ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ।

* ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਲ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁਚ ਸੋਧ ਦਾ ਵਰਤਣਾ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੮

* ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਇਕ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੧੭

* ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਭ ਨੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤਾ ਭਾਈ ਏਹ ਪੂਜਾ ਦਬਾਇ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਭਜਨੁ ਮਤ ਮਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਦੇਖ ਲੇਓ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ -ਹੁਕਮਨਾਮਾ੧੭

* ਪਹਿਲਾ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਈ ਫੇਰ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਈ ਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ ਹੈ -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੭

* ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੀ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਜੋ ਅਠਾਰਾਂ ਬਰਸਾ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬੀਸ ਬਰਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਆਹੁ ਕਰਨਾ, ਉਰੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੩

*ਹੋਰ ਲੜਕੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰਨੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਟਾ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ। ਜੇਹੜਾ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਬਟਾ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਹਥ ਦਾ, ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਨਾ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੦

* ਹੋਰ ਭਾਈ ਏਹੁ ਬੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜ਼ਰੂਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ ਬੀ ਦੇਣਾ, ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਬੀ ਦੇਣਾ ਜਿਨਾ ਸਰੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਤੇ ਧਨ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੦

* ਪਿਛੋਂ ਤਾ ਲਿਆਏ ਹੈ ਜੋ ਏਥੇ ਰਹਾ ਤ ਚੌਧੇ (੧੮੫੭ ਈ.) ਬਰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਾਇ ਦੇਊਗਾ। ਅਰੁ ਹੁਣ ਏਹ ਡਰ ਹੈ ਭਾਈ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸੂੜ ਕਰਾ ਦੇਊ, ਏਹ ਭਰਮ ਹੈ ਹੁਣ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਮਾ ਭ੍ਰੈ ਹੈ ਏਨਾ ਨੂੰ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੭

* ਹੋਰ ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਕਿਸੇ ਤਰਾ ਬੀ ਨਾ ਲੈਣੀ ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਾ ਖੋਹ ਕੇ, ਨਾ ਠਗੀ ਕਰਕੇ। ਜੇ ਡਿਗੀ ਪਈ ਬੀ ਲਭੇ ਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਵੇ ਓਸ ਕੋ ਦੇ ਦੇਣੀ। ਅਰੁ ਕਰਜਾ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਏਹੁ ਚੋਰੀ ਧਾੜੇ ਤੇ ਬੀ ਬਡਾ ਪਾਪ ਹੈ।

-ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੮

* ਅਰ ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੋ ਤੈਨੂ ਮਿਲੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਤੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਸਭ ਕੋ।

-ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੩੨

* ਕੂੜ ਮੈ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤਾ ਬੜੀ ਹੈ ਪਰ ਦਮ ਨਹੀ ਸਚ ਬਰਾਬਰ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੬੦

* ਏਹਨਾ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭੈ ਹੈ ਚਿਠੀ ਦੀ ਬੜੀ ਕਰੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਮੇਰੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਕਿਤੇ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸੂੜ ਨਾ ਕਰਾਇ ਦੇਵੇ। ਏਥੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਹਨ। -ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੬

* ਤਾ ਤੂ ਓਸਦੇ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਹੁਵਾਲ ਦੇਈ ਲਿਖ ਕੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ (ਰੂਸ) ਦਾ ਤੇ ਬਿੱਲਾ ਸਿੰਘ (ਅੰਗਰੇਜ਼) ਦਾ ਜਰੂਰ।

-ਹੁਕਮਨਾਮਾ ੨੨-੨੯

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਸਾਰੀ ਇੰਜ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ। ਦੇਸ--ਭਗਤ ਸਿੱਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬੜੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਛੋਟੀ ਸੰਗਤ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਠਾਹਰ ਸੀ। 'ਰਾਜ ਭਗਤੀ' ਦਾ ਸੁਖ-, ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰੀਆਂ-ਮਾਨਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਮਹੰਤ ਪੁਜਾਰੀ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਸਫੈਦ ਪੋਸ਼ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ।

ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ੭੫ ਸਾਲਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰੂਸ ਤੱਕ ਜਾ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੱਥੀਂ ਮਰਗੋਈ (ਬਈ)-ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।-ਰੂਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾਈ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲਣ ਉੱਤੇ, ਦੌਰੇ ਕਰ ਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਸਿਰ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਛਪੰਜਾ (੧੮੯੯ ਈ.) ਦੇ ਮਹਾਕਾਲ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭੁੱਖੇ ਬਾਗੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਦੂਬਾਲਾ ਕੀਤਾ। ੧੯੦੬ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤਖਤ ਚਵਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਕੂਕੇ (ਨਾਮਧਾਰੀ) ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸੀ :

- ਕੂਕਾ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ
- ਕੂਕਾ ਸ਼ਰਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ (ਉਹ ਮਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ)
- ਕੂਕਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੱਟੜ ਸਿੱਖ ਹੈ
- ਕੂਕਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।(੩੦)

ਕੂਕੇ ਖੁਦ ਤਾਂ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਦੇਸ-ਭਗਤ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਐਬੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਪਰ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਮੁਹਾਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ, "ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਲੋਕ-ਸੇਵਕ ਬਣਨ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲੱਗੀ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।"(੩੧) ਭਕਨਾ ਜੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਲੜਨ ਲਈ ੧੯੧੩ ਈ. ਵਿਚ ਬਣੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ।

੧੯੧੪ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਿਨਾ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤਿਆਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜੇਗੀ ਰਕਾਬਗੰਜ (ਦਿੱਲੀ) ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਕੰਧ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਗੂ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਫਤੂਹੀ ਚੱਕ (ਅਰਸ਼ੀ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ) ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਖਿਲਾਫ਼ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ-ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਰਸ਼ੀ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਇਕ ਜੁੱਟ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੰਧ ਦੁਬਾਰਾ ਬਨਾਉਣੀ ਪਈ। ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ੧੯੫੯ ਦੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਕਿਹਾ,

"੧੯੧੪ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ) ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਕਫੀ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਰਕਾਬਗੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਢੱਠੀ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁਢ ਬੱਝਾ। ਮੈਂ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੀ।"(੩੨)

੧੯੧੪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ੩੭੪ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਲੈ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੁਆਉਣ ਲਈ ਕਨੇਡਾ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਲੱਗਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਆਏ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਿਣੀ ਪਈ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਬਚ ਨਿਕਲੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰ ਸਿੱਖ ਅਦਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਫਤਵਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ।

ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਵੱਖਰੀ ਕੋਈ ਸੂਚੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਫਿਰ ਵੀ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਿੰਡ ਮਾਹੋਵਾਲ ਦਾ ਨਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਘਰ ੧੯੧੯ ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਟਿੱਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਬੀੜ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਹ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਅਸ਼ੋਕ ਅਨੁਸਾਰ:-

"ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਮੀਸਣੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਤਾੜ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਮੱਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ। ਨਾਭਾ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਵੇਰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਜੈਤੋ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ।"(੩੩)

ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੇ ਸੰਤ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਸੰਤ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਮਰਗਿੰਦ ਨੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰੱਖਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। "ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਜੈਤੋ ਦੀ ਦੁਖਦਾਈ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਿਆਸੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਅਤਿ ਘਿਰਨਾ ਸਹਿਤ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।"...(੩੪)

੧੯੨੦ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ਸਤਿਜੁਗ ਛਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸਨ, ਉਥੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸਾਂਝ-ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤ

ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠੀ ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਵਿਰੁਧ ਰੋਹ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਧੱਕੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਗਈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਸਿੱਖ ਲੀਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੇ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਨਨਕਾਣੇ ਦੇ ਸਾਕੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚਲੀ ਆਲਿਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਹਨ :-

ਤੁਸੀ ਧੰਨ ਹੋ ਧੰਨ ਹੋ ਧੰਨ ਹੋ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਰਖ ਲਈ ਸ਼ਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ।

ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣੇ ਦੇ ਜਾਏ ਕਰਕੇ, ਸੋਹਣੇ ਸੀਸ ਕੀਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ।[੩੫]

ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਜੀਆ ਨੱਥਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ੧੯ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧੫ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ।[੩੬]

੧੯੨੦ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਗਰਮ ਦਲੀਏ ਆਗੂ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ ਨੇ ਗਰਜ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸਵਰਾਜ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਸਿਧ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਰਹਾਂਗਾ।" ਧਾਰਮਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਧਣ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ੧੨ ਮਈ ੧੯੨੩ ਈ. ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ, ੫੧ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀ ਚੁੱਕ ਲਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ।

੧੯੨੯ ਈ. ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਗੂ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸੱਦੇ ਉਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁੱਠ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ,

"ਮੇਰਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਥਾਪਿਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਤਖ਼ਤ ਬਾਬੇ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਟਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਹਟ ਸਕਦਾ।"

੧੯੨੯ ਈ. ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਹੋਏ ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫੁੱਟ, ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਕਿ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਜਾਇਆ ਜਾਏ ਜਾਂ ਨਾ। ਕੁਝ ਨਹਿਰੂ ਰਿਪੋਰਟ ਕਾਰਨ ਮਾ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ, ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।[੩੭]

ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜਾਏਗਾ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਆਏ ੭੫ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਨੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਵ੍ਹਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰਾਹੇ ਪਾਇਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਲਈ ੧੦੦ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੯੩੩ ਈ. ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ, ਬਰਮਾ (ਮਯਾਂਮਾਰ) ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਮ (ਥਾਈਲੈਂਡ) ਦੇ ਦੌਰੇ ਉੱਤੇ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਕਲਕੱਤੇ ਤੇ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਕਾਰਨ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬੰਦ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦਰੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਪਰਤ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ' ਕਾਨਫਰੰਸ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਅਨੁਸਾਰ :

"ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਸੱਜਣ ਐਸੇ ਆਏ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਜੋ ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ (ਨਾਮਧਾਰੀ ੧੨ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿਰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਆ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਕਰੋ ਪਰ ਆਓ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ। ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦਿਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ

ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੌਰੀ ਨਾ ਕਰੇ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿਚ ਉਠ ਕੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰੇ। ਸਵੇਰ ਦੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਰੀਕੇ ਮੁਤਾਬਕ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।"(੩੮) -ਵਡ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਚਰਜ ਰੂਪ

ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ, ਪ੍ਰਿੰ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਟਿੱਕਾ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ।

ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਿਹੰਗ-ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਤੇ ਤਰੁਨਾ ਦਲ, ਅਕਾਲੀ, ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਨਿਰਮਲ ਮਹਾ ਮੰਡਲ, ਉਦਾਸੀਨ ਮਹਾਂ ਮੰਡਲ, ਅੱਡਣਸ਼ਾਹੀ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਅਕਾਲ ਤਖਤ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਪੁੱਜੇ। ਬਾਬਾ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ ਬਿਆਸ ਵਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫਿਰ ਵੀ ਪਧਾਰੇ। ਭਾਈ ਬਾਗੜੀਆਂ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ। ਪੰਜ ਮਤੇ ਪਾਸ ਹੋਏ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਗਈ। ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਰਿਆਦਿਲੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ। ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਇਕੋ ਮੰਚ ਤੋਂ ਗਰਜਦੇ ਰਹੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਮਿਲਾਪ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਜੁੜਨ ਜੋੜਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ੧੯੪੭ ਦੇ ਫਸਾਦਾਂ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ, ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਡਟੀ ਰਹੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਫਿਰਕੂਪੁਣਾ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਮਰੇਡ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :-

"ਮਹਾਰਾਜ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ) ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਇਹਨਾਂ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ।"(੩੯)

੧੯੫੯ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਪੰਥਾਂ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪੁੱਜੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ : ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ, ਸ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰੀ, ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਧਾ ਸੁਆਮੀ, ਸ੍ਰੀ ਜੇ. ਐਨ. ਮਾਨਕਰ ਆਦਿ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ ਬਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ, ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਰਿਹਾ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੬ ਲੱਖ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ। ਏਕਤਾ ਲਈ ਆਪ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ :

"ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਗੁਰ ਪੁਰਬ ਮਨਾਓ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਆਦ ਆਵੇ। ਜੇ ਅਕਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣ, ਜੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਉਣ, ਇਕੱਠੇ ਬਹਿਣ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਤੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੈ।"(੪੦)

ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਇਹ ਅਟੁੱਟ ਸਾਂਝ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਪੰਡਤਾਂ-ਪੁਰੋਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਿਨਾ ਦਾਜ ਦਹੇਜ, ਅਡੰਬਰ ਖਰਚੇ ਤੋਂ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ੧੯੬੩ ਈ. ਵਿਚ ਖੋਟੇ (ਮੋਗਾ) ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ੧੪੯ ਅਨੰਦ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਅਰੰਭੀ ਗਈ ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਇੰਜ ਮਨਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਏ ਕੀਨੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜੋਮੋ ਕਨਿਆਟਾ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਉਥੇ ਵਸਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ੧੯੬੫ ਈ. ਵਿਚ, ਗਊਧਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਸਨਮਾਨ 'ਗੋਪਾਲ ਰਤਨ'

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਲਈ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੋ ਸੰਵਰਧਨ ਸੰਮੇਲਨ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਲਾਲ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਾਹੀਂ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਰਹਿਬਰ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਮਨ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦੀ ਦੇਣ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲ-ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਨਣ ਵੱਲ ਅਮਲੀ ਕਦਮ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਮੇਲਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਪਾਨ, ਫਿਨਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਏ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁੱਧ, ਸਵੱਛ, ਸਾਤਵਿਕ, ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਭੋਜਨ ਦੀ ਮੁਹਿਮ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਾਇਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ੧੯੭੧ ਈ. ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੁਆਈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦੀ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰ-ਸ਼ਹਿਨਾਈ, ਸੰਤੂਰ, ਸਿਤਾਰ, ਸਰੋਦ, ਤਬਲਾ, ਬੰਸਰੀ, ਦਿਲਰੁਬਾ, ਨ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਸਤਾਦ ਅਮਜਦ ਅਲੀ ਖਾਂ, ਉਸਤਾਦ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਤਾਰ ਸ਼ਹਿਨਾਈ, ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ, ਉਸਤਾਦ ਵਿਲਾਇਤ ਖਾਂ, ਇਮਰਤ ਖਾਂ, ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ, ਪੰਡਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਪੰਡਤ ਸਾਮਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਸ੍ਰੀ ਹਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਚੋਰਸੀਆ, ਪੰਡਤ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਚੋਟੀ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦਿਵਾਈ ਅਤੇ ਤੰਤੀ-ਸਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਲਾ-ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਕ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਕਲਾਕਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖ਼ੁਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਏ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਅਪਨਾਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਜਥੇ ਹਨ-ਇਸਤਰੀ-ਪੁਰਸ਼ ਦੋਹਾਂ ਦੇ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦੇਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਬੀਬੀ ਮਾਈ ਹੁਕਮੀ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਨਾਭੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਥਾਪਿਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਇਲੈਵਨ ਇਕੋ ਇਕ ਸਿੱਖ ਟੀਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਕੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਬਾਣੇ ਦਸਤਾਰ ਕਛਹਿਰੇ ਨਾਲ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖੀ ਹੈ ਫੇਰ ਖੇਡ। ਇਸ ਟੀਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਜਿੱਤੇ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ, ਓਤੇ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ੧੯੭੩ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ ਬਣਦਾ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਵੀ ਓਥੇ ਪਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਰੋਪਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਣਾ ਤ੍ਰੈ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ੧੯੯੯ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਖ਼ੁਦ ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਆਏ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਰੋਪੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

੧੯੯੧ ਈ. ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਲਈ, ਬਾਈਪਾਸ ਸਰਜਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਕਿ ਬਾਈਪਾਸ ਸਰਜਰੀ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹਿੱਕ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ੇਵ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਹਿਬਰ ਨੇ ਇੰਜ ਹੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਟਿੰਚਰ ਨਾ ਵਰਤਣ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਨਰਸ ਨਾ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਈਪਾਸ ਦਾ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣੀ।

੧੯੯੫ ਵਿਚ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਤੇ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਵਲੋਂ

ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਯੋਗੀ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਆਪਸੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਜਦ ੧੯੯੬ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਕਾਲਰ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

੧੯੯੯ ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਆਫ ਵਰਲਡ ਰਿਲੀਜਨ ਦੀ ਕੌਂਸਲ, ਕੇਪ ਟਾਊਨ (ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਹੋਈ। ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸੱਜਣ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਬੀਬੀ ਜਗੀਰ ਕੌਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਨੀਆਂ, ਤਨਜ਼ਾਨੀਆਂ, ਯੂ. ਕੇ. ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਸਭ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸਰੂਪ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਅਦਾਰਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੀਡਜ਼ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਮਸਨੂਈ ਖਾਦਾਂ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਕੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਅਖੰਡ ਵਰਨੀ (ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ), ਸਦਾ-ਵਰਤ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੩.੭੫ ਲੱਖ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਪਾਠ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਜੁਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ-ਮੁਕਤ ਸਮਾਜ ਲਈ ਅਮਲ, ਨਸ਼ਾ-ਮੁਕਤੀ ਕੈਂਪ ਲਾਉਣ ਤੇ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟ ਜਾਣਾ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

"ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੌਰਨ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਦਸਤਾਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਗਾਓ। ਉਹ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਚਿੱਟਾ ਖੱਦਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਲਮਲ ਜਾਂ ਲੱਠੇ ਦੀ ਸਫ਼ੈਦ ਦਸਤਾਰ ਬਿਨਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਜਾਂ ਨੋਕ ਕਢਿਆਂ, ਗੋਲ ਅਕਾਰ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ।"(੪੧)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਰਾਗੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

"ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਇਕ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ ਟਕਰਾਓ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਕ ਹੈ ਪਰ ਇਕੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਹੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਵਧਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਏਸ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੀਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੇਅਦਬੀ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ।.... ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਆਦਰ ਵਿਚ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"(੪੨)

ਹੋਰ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਕੇਸ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦਸਤਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਨਹੀਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਸਿੱਖੀ ਤਹਿਰੀਕ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ :-

"ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮੁੱਠ ਐਵੇਂ ਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ, ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੋਹੜੀ ਕਿਸੇ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੋਨੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰੀਦ ਸਕਦਾ, ਕੋਈ ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆਂ ਹੀ ਖਰੀਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।"(੪੩)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ :

"ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਨਾ ਕਰਨ। ਉਹਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਐਨਾ ਦੱਸ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਓ।"(੪੪)

ਸੋ ਸਿੱਖ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦੋ ਨਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਹੁੰ ਮਾਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

੧. ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
੨. ਓਹੀ
੩. ਵਾਰਾਂ ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ
੪. ਓਹੀ
੫. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋਸ਼-ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ
੬. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼-ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ
੭. ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
੮. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼-ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ
੯. kuka Movement-Fauja Singh Bajwa M.A., Ph.D.
੧੦. ਤਵਾਰੀਖ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ- ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ
੧੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ
੧੨. ਸਤਿਜੁਗ-ਜਨਵਰੀ-੧੯੩੮-ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਸਵਾਲੀਏ
੧੩. ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਾਕਰੀ-ਮੌਲਵੀ ਗੁਲਾਮ ਭੀਖ ਜਲੰਧਰੀ
੧੪. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ
੧੫. ਸਤਿਜੁਗ ਫਰਵਰੀ ੧੯੩੬-ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ
੧੬. ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਾਕਰੀ- ਮੌਲਵੀ ਗੁਲਾਮ ਭੀਖ ਜਲੰਧਰੀ
੧੭. ਸਤਿਜੁਗ ੧੯੩੫-ਡਾ. ਰਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ
੧੮. Encyclopedia Britannica
੧੯. ਸਪਤਸ੍ਰਿੰਗ-ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਆਈ. ਸੀ. ਐਸ.
੨੦. Rebels Against the British Rule-Bhai Nahar Singh Bhai Kirpal Singh
੨੧. ਓਹੀ
੨੨. ਓਹੀ
੨੩. Namdhari Sikhs-Tara Singh Anjan
੨੪. Rebels Against the British Rule-Bhai Nahar Singh Bhai Kirpal Singh
੨੫. ਓਹੀ
੨੬. ਓਹੀ
੨੭. ਪੰਜਾਬ-ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ
੨੮. ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜਾਬ-ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ
੨੯. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ-ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.
੩੦. ਗਾਥਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੀ-ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ
੩੧. ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ-ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ
੩੨. ਸਤਿਜੁਗ-ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅੰਕ ੧੯੫੯
੩੩. ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਜੈਤੋਂ ਦਾ ਮੋਰਚਾ-ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ
੩੪. ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼
੩੫. ਸਤਿਜੁਗ-੨੩ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੯੨੧
੩੬. ਸਤਿਜੁਗ-ਗੁਰਗੱਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਅੰਕ ੨੦੦੦ ਈ.
੩੭. ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ-ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ
੩੮. ਵਡ ਪਰਤਾਪ ਅਚਰਜ ਰੂਪ-ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਾਮਲ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ
੩੯. ਬਡ ਪਰਤਾਪ ਸੁਨਿਓ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮਰੋ-ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ., ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ
੪੦. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ- ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
੪੧. ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ- ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ
੪੨. ਵਡ ਪਰਤਾਪੁ ਅਚਰਜ ਰੂਪ-ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਾਮਿਲ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ
੪੩. ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ
੪੪. ਓਹੀ

ਵਰਿਆਮ ਨੂੰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਜਾਂ ਸੀ.ਡੀ. ਭੇਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਕੈਪਸ਼ਨ (ਸਿਰਲੇਖ) ਆਪ ਲਿਖ ਕੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨ। ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂ ਵੱਖਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਸੀ.ਡੀ. ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋਂ ਛਾਪਣ ਵਿਚ ਸਹੂਲਤ ਰਹੇ।

ਜੇ ਕੋਈ ਲੇਖ ਸੀ.ਡੀ. ਵਿਚ ਭੇਜਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾ ਸਤਲੁਜ ਫੌਂਟ ਵਿਚ ਹੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ।

੨੦੧੨ ਉਲੰਪਿਕ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

—ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੌਮੀ ਖੇਡ ਹਾਕੀ ਨੂੰ ੨੦੧੨ ਦੀ ਉਲੰਪਿਕ ਵਿਚ ਯੋਗਤਾ ਪਾਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਫਿਰ ਤਮਗਾ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਹੁਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਉਘੇ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਆਣ ਪਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ੯ ਵਾਰ ਉਲੰਪਿਕਸ ਜੇਤੂ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਜੋ ੨੦੦੮ ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੈ ਨੂੰ ਫਿਰ ਜੇਤੂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਵੱਲ ਤਕਨੀਕੀ ਸਰਵਪੱਖੀ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਤਿਰੰਗਾ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।



ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਗਾਵਤੀ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੂਲੇ ਲਾਹ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਬਿਗਲ ਵਜਾਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਉਸ ਨਮੋਸ਼ੀ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਜਾਪਦੀ। ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦ ਤੇ ਮਹਿਲਾ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ, ਕੋਚ, ਹਾਕੀ ਪ੍ਰਸੰਸਕ, ਹਾਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਤੇ ਹਾਕੀ ਦੇ ਉਲੰਪੀਅਨ ਚੀਨ ਦੇ ਸਟੇਡੀਅਮ ਅਤੇ ਟੀ. ਵੀ. ਸੈਟਾਂ ਤੇ ਉਲੰਪਿਕਸ ਹਾਕੀ ਨੂੰ ਮਹਿਜ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣਕੇ ਹੀ ਵੇਖਣਗੇ। ਕਦੇ ਸਮੇਂ ਸੀ ਭਾਰਤ ਨੰਬਰ ਇਕ ਯੋਗਤਾ ਪਾਰ ਉਲੰਪਿਕਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਦੀ ਏਨੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹਾਕਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਜਾਂ ਰਾਜਸੀ ਲੱਤਾਂ ਖਿਚ ਸਿਆਸਤ ਕਾਰਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਹਾਕੀ ਅਲੋਚਕ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਉੱਜਲ ਭਵਿਖ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਆਸਟਰੋਟਰਫ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਹਾਕੀ ਪਨੀਰੀ ਤੋਂ ਆਸਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੇਤੂ ਸਪੀਡ, ਸਪਿਰਟ, ਸਕਿਲ ਸਟਿਕ ਵਰਕ ਤੇ ਸਕੋਰਿਗ ਪਾਵਰ ਨਾਲ ਖੇਡਣਗੇ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਵਕਾਰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਗੇ। ਮੈਂ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀ, ਲਿਖਾਰੀ, ਅਲੋਚਕ, ਪੱਟੀ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ ਅਜ਼ਲਾਨ ਸ਼ਾਹ ਹਾਕੀ ਕੱਪ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਈ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦੇ ਕਪਤਾਨ ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉਜਲ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਉਘੇ ਉਲੰਪੀਅਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦਾ ਕਪਤਾਨ ਉਲੰਪੀਅਨ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਕੱਪ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨੇ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਪਤਾਨੀ ਹੇਠ ਅਰਜਨਟਾਈਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਲੱਬ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਕੱਪ ਜਿਤਿਆ ਹੈ। ੩੬ਵਾਂ ਹਾਕੀ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਕੱਪ ਜੇਤੂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ੧੯੨੮ ਉਲੰਪਿਕਸ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੦੦੮ ਉਲੰਪਿਕਸ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਉਜਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਦੇ ਲੀਹੋ ਲੱਥੇ ਕੇ. ਪੀ. ਐਸ ਗਿੱਲ ਪਿਛੋਂ ਉਲੰਪਿਕਸ ਹਾਕੀ ਸੰਘ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ੍ਰੀ. ਸੁਰੇਸ਼ ਕਲਮਾਡੀ ਤੇ ਖੇਡ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਮਨੋਹਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਨੂੰ ੨੦੧੨ ਤੱਕ ਉਲੰਪਿਕਸ ਯੋਗਤਾ ਜੋਗੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਭਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਖਿਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦੀ ਖੇਡ ਦਾ ਮਿਆਰੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਲੰਪੀਅਨ ਹਾਕੀ ਸਟੇਡੀਅਮ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੇਖਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਉਘੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦੇ ਕੋਚ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਵਿਚ ਸਿਫਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਾਣੇ ਦੇ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਕੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੋਟੀ ਦੀਆਂ ਹਾਕੀ ਟੀਮਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਜਲੰਧਰ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ (ਸੰਪਾਦਕ ਵਰਿਆਮ) ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਹੈ ਕਿ ੨੦੦੭ ਦੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਮੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਹਾਕੀ ਮੈਚ ਵਿਵਾਦ ਕਾਰਨ ਖੇਡਣ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਨਾਲ ਵਰਿਆਮ ਦਫਤਰ ਬੈਠਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਹਾਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ। ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨਾਮਧਾਰੀ

ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਹਾਕੀ 'ਚੋਂ ਖੇਡਣੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਖੁਦ ਉਲੰਪਿਕਸ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਹੁਣ ਕੱਖੋਂ ਹੌਲੇ ਹੋਏ ਸੁਰਜੀਤ ਹਾਕੀ ਦੇ ਉਲੰਪੀਅਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਾਟ ਦੇ। ਖੈਰ ਵੇਖੋ ਅੱਗੇ ਕੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰੁਕਣੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੀਆਂ ਜੇਤੂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਹਨ।

ਅਲੋਕਕ ਪੱਖੋਂ ਮੇਰੀ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਤੁਲਨਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਦਾ ਮਿਆਰੀ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਿਆਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਉਜਲ ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਅੱਜਕੱਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੋਚ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਦੇ ਉਲੰਪੀਅਨ ਕਪਤਾਨ ਪੈਨਲਟੀ ਕਾਰਨਰ ਮਾਹਰ ਰਿਕ ਚਾਰਲਸ ਵਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਕੋਚਿੰਗ ਹੇਠ ਉਲੰਪਿਕਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੋ ਕੇ ਨਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਰਹੀ ਹੈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੋਚ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾਏਗਾ ?

ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਭਾਰਤ ਦੌਰੇ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਕੋਚ ਹਾਕੀ ਮਾਹਰ ਕੋਚ ਗਰਾਹਡ ਹੈਕ ਦੀ ਕੋਚਿੰਗ ਹੇਠ ੪੨ ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ੩-੨ ਗੋਲਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਦੋਂ ਹਾਕੀ ਆਯੋਜਕ ਨੇ ਉਲੰਪੀਅਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਟੇਡੀਅਮ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਿਆਸਤ ਲੜਾ ਕੇ ਅਜਾਦ ਹੋ ਕੇ ਖੇਡਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਜ਼ਾਦ ਖੇਡ ਦੇ ਹਮਦਰਦ ਹਨ।

ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਿਰੋਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਲਈ ਚੰਗੇ ਖਿਡਾਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਂਝ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਹਾਕੀ ਖੇਡ ਅਕਾਦਮੀਆਂ ਨਵੀਂ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਚੋਣ ਕਮੇਟੀ, ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਦੇ ਉੱਜਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਅਸੀਂ ੨੦੧੨ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਉਲੰਪਿਅਨ ਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਤੋਂ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਿਆਰੀ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ੧੯੭੫ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੱਪ ਜੇਤੂ ਤੇ ੧੯੬੪ ਦੇ ਉਲੰਪਿਕਸ ਜੇਤੂ ਟੀਮ ਵਰਗੇ ਮਿਆਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਦੇਵੇਗੀ।

ਮੈਂ ਪੱਟੀ ਖੇਡ ਅਲੋਕਕ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ 'ਵਰਿਆਮ' ਦੇ ਅਗਸਤ ਅੰਕ ਰਾਹੀਂ ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਬਾਰੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ੨੦੦੪ ਦੀ ਏਥਨਜ਼ ਉਲੰਪਿਕਸ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਚੀਨ ਤੇ ਰੂਸ ਕਰਮਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਦੂਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਤਮਗਾ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਸਨ।

੨੦੦੮ 'ਚ ਪਰ ਐਤਕਾਂ ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਚੀਨ ਦਾ ਹੋਮਗਰਾਊਂਡ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੀਨ ਵਧੇਰੇ ਤਮਗੇ ਜਿਤਕੇ ਤੇ ਅਥਲੀਟ ਨਵੇਂ ਰਿਕਾਰਡ ਸਿਰਜ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਖੇਡ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਪੁਜਣਗੇ। ਮੈਂ ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨ ਤੋਂ ਸਮਾਪਨ ਤਰੱਕੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਰਿਆਮ ਲਈ ਤੱਥ ਅਧਾਰਤ ਤਿਆਰ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਸਤੰਬਰ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੇਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਖਿਡਾਰੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਡਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਤਮਗੇ ਜਿਤਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਪਰਤਦੇ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਜਿੰਗ ਉਲੰਪਿਕਸ ਦੇ ਖੁੰਝੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕੀ ਦੇ ਮਰਦ ਤੇ ਮਹਿਲਾ। ੨੦੧੨ ਉਲੰਪਿਕਸ ਵਿਚ ਯੋਗਤਾ ਪਾਰ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਟੀਮ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਤਕੜੀ ਟੀਮ ਬਣਾ ਕੇ ਯੋਗਤਾ ਪਾਰ ਕਰਨ।

ਸਹਾਇਤਾ

ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੂਆ

੪੬- ਹਰਦਿਆਲ ਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਾ) ਜਲੰਧਰ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨਮਿਤ ੨੯-ਜੂਨ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਨ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਲੰਗਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਅੱਟੁਟ ਵਰਤਿਆ। ੨੦੦-੦੦

ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬੀਬੀ ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ ਸਵਰਗੀ ਦੇ ਪਤੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਮਿਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਾਏ ਭੋਗ ਸਮੇਂ। ੫੦੦-੦੦

ਸੇਠ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਥਾਈਲੈਂਡ

ਨਮਿਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਮੇਸ਼ ਨਗਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਦਸਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਸੰਤ ਸਾਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ। ੫,੧੦੦-00

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਟਿੰਬਰ ਮਰਚੈਂਟਸ

ਅਕਿਹਰੀ ਪੁਲੀ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ (੮-੭-੨੦੦੮) ਸਮੇਂ ੨੦੦-੦੦

ਰੱਸਾ ਟੀਮ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਖਿਡਾਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਨਮਿਤ ਭੋਗ



ਦਮਦਮਾ (ਸਿਰਸਾ) -ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਜਾਖਾਨਾ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਅਤੇ ਸ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਨੌਜੁਆਨ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੩੬ ਸਾਲ ਦੀ ਅਲਪ ਆਯੂ ਵਿਚ ੧੪ ਮਈ ੨੦੦੮ ਮੁਤਾਬਿਕ ੧ ਜੇਠ ੨੦੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ ਲੱਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੧੧ ਕੁ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਚੰਦ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁੱਜਣ ਬਾਦ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪਨਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ੋਕ ਸੰਤਪਤ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਬੰਨ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਆਈ।

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਬੀਬੀ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ ਅਲਕੜਾ (ਬਰਨਾਲਾ) ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੋਰਾ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਸਨ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਨਿਹਾਰੀ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਅਤੇ ਸ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਨਿਹਾਰੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਲੜਕੇ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ (੧੫) ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (੧੩) ਹਨ।

ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਜਦੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਸਿਰਫ ੫ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਾਣ ਕੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਦਾਦਾ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਤਾ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਬੀਬੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਲੈ ਲਵੋ ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਸਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਖੇਗਾ।" ਤੇ ਉਹ ਤਾ ਉਮਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਰੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਰੱਸਾ ਟੀਮ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਖਿਡਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਹਰਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪੱਤਰ ਸਨ। ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਜਿਥੇ ਵੀ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਆਪਣੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਨਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਆਪ ਮੱਦਦ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਸਾਊਥ ਅਫਰੀਕਾ, ਤਾਈਵਾਨ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰੱਸਾ ਟੀਮ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦਵਾ ਕੇ ਪਰਤਿਆ ਸੀ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡ ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਮੇਲੇ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਵਾਹੀ ਦੇ ਉੱਨਤ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਆਯੋਜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁੱਚੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਨਵਯੁਵਕ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਦਮਾ ਸੀ।

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਭੋਗ ਮਿਤੀ ੨੨ ਮਈ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਮਦਮਾ ਵਿਖੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਘੁੱਲਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਵੈਰਾਗਮਈ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਭੋਗ ਵਿਚ ਜਗਤ ਮਾਤਾ ਚੰਦ ਕੌਰ ਜੀ, ਸੰਤ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪਨਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਹਸਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆਂ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੁੱਡਾ ਦੇ ਓ. ਐਸ. ਡੀ, ਡਾ. ਕੇ ਵੀ. ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਤਰ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਂਟ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੁੱਚੇ ਹਰਿਆਣੇ ਲਈ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ, ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਰਪੰਚ ਅਤੇ ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀਆਂ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀਆਂ।

ਇਕ ਭੋਗ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਮਿਤੀ ੨੯ ਮਈ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕਾਕੇ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਭੋਗ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਕਿਸਾਨ
ਭੁੱਚੀ ਮਾਝੀ (ਫੋਲਨਾਬਾਦ)

ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨਮਿਤ ਸਮਾਗਮ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਵਾਲੇ ਤਬਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਬਨਾਰਸ ਵਾਲੇ ੪ ਮਈ ੨੦੦੮ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਨਿਧਨ ਨਾਲ ਕਲਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੋਗ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਗੂਹੜਾ ਸੰਬੰਧ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹ ਹਰਬਲਬ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਾਦੂਈ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਨਾਲ ਮੋਹੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੈਅ ਤਾਲ ਦੇ ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਓਹ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਉਹ ਅਕਸਰ ਆ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੱਚੇ ਵੀ ਬਨਾਰਸ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਤਬਲਾ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਬਚਿਆਂ ਚੋਂ ਅੱਜ ਨੌਜਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਕੀ ਪਰਸਿਧ ਹੈ। ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲ ਬਨਾਰਸ ਰਹਿ ਕੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਨਮਿਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਭੋਗ ੨੯ ਜੂਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪੰਡਿਤ ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਚਿੰਕਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ।

ਦੁਪਹਿਰ ਬਾਦ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਲੰਧਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਬਾਦ, ਸੰਤ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਸੰਪਾਦਕ ਵਰਿਆਮ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਯੁਵਾ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਇਕ ਵਖਿਆਤ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕ ਕਵੀ ਵੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸੰਤ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਬਲਵੰਤ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਤਬਲਾ) ਆਦਿਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਤਾਲ ਵਿਚ "ਜੋਗੀ ਜਤੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਬਡੇ-ਬਡੇ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ" ਵਾਲਾ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਵਿਚ ਉਚਾਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਣ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਹੋਈ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਗਾਇਣ ਕੀਤਾ –

" ਏ ਮਨ ਪਿਆਰਿਆ ਤੂ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਮਾਲੇ ॥ ਏਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਤੂ ਜਿ ਦੇਖਦਾ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪੰਡਿਤ ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਤਾਲ ਵਿਚ ਪਖਾਵਜ ਵਾਦਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਦਾਦ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੈਠਕ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਜਲੰਧਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੁਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਲਕਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਾਲੇ ਰਾਮ, ਮਨੂੰ ਸੀਨ, ਮੋਹਨ ਮਲਸਿਆਨੀ, ਵਰਿੰਦਰ ਜੀ, ਮਾਸਟਰ ਰਤਨ ਅਤੇ ਸਪੁੱਤਰ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਨਰਾਜ ਸਿੰਘ ਓ.ਪੀ. ਸਾਰੰਗਲ ਆਦਿਕ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਲਾਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਬਲਦੇਵ ਨਾਰੰਗ ਜੀ ਦਾ ਗਾਇਣ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾ ਨਾਲ ਤਬਲੇ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਉਸਤਾਦ ਕਲਾਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਰਮਾਂ ਕਾਂਤ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਨਾਰੰਗ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਮੋਹਿਤ ਨੇ ਅਤੇ ਤਾਨਪੂਰੇ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਰੰਗ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਰਾਗ ਮਾਰਵਾ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਨਾਰੰਗ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਭਰਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਛਾ ਰਹੀ ਸੀ ਨਾਲ ਪੰਡਿਤ ਰਮਾਕਾਂਤ ਜੀ ਦੀ ਤਬਲੇ ਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਸੰਗਤ ਸਮਾਂ ਬੰਨ ਰਹੀ ਸੀ।

ਨਾਰੰਗ ਜੀ ਨੇ ਮਾਰਵਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਗ ਸੋਹਣੀ ਦਾ ਗਾਇਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਇਕ ਠੁਮਰੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਸਮਾਪਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਰੰਗ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੋਲ ਬਹੁਤ ਸਮਪਸ਼ਟ ਸਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਅਨੰਦ ਪਾਇਆ।

— ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸੁਰ ਨਾਲ ਗਾਵਾਂ

— ਕਿਤੇ ਮੋੜ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਗਾਂ ਨੂੰ

— ਜੇ ਤੂ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ
— ਮੇਰੇ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ

ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ।

ਨਾਰੰਗ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਪੰਡਿਤ ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਲਈ ਆਮੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਨ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸਟੇਜ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਕਿ ਗੁਣੀ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸਭ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸਨ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਵਿਭੂਤੀ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਵਜੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹਿਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਕੀਦਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀਆਂ ਭੁਲਾਂ ਮਾਫ ਕਰਨੀਆਂ।

ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਤੇ ਨਗਮਾ ਸੰਤ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਪੰ. ਰਾਜਨ ਸਾਜਨ ਮਿਸ਼ਰਾ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼) ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਰਬੀਨਤਾ ਨਾਨ ਦਿਤਾ। ਪੰਡਿਤ ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਿਚ ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਤਬਲਾ ਉਹਨਾਂ ਸੰਖੇਪ ਹੀ ਵਜਾਇਆ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਤਾਲੀ ਵਜਾਓ, ਬੀਟ ਜਾਂ ਆਫ਼ ਬੀਟ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਹੀ ਤਿਹਾਈ ਵਜਾ ਕੇ ਸੱਮ ਤੇ ਆਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਿਹਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਮਈ ਤੱਕਣੀ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਲੌਕਿਕ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਉਤੇ ਸਭ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਾਲ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿਚਾਈਆਂ।

ਸਭ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਛੱਕ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਕਰ ਗਈਆਂ। ਪੂਰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਿੰਕਾ ਜੀ ਨਾਲ ਜਲੰਧਰ ਆ ਗਏ। ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਅਟਾਰੀ ਵਾਹਗਾ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਰੇਲ ਤੇ ਬਨਾਰਸ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਹੋਏ।

ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ



ਪਿਛੋਕੜ- ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹਤੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬੋ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਿਲਾ ਰਾਏਪੁਰ ਦੇ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਸ. ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਸਨ, ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬੋ ਜੀ ਸਪੁੱਤਰ ਜੀਊਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਜੀਊਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਮਾਤਾ ਜੀਊਣ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਪੀ. ਡਬਲਯੂ. ਡੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਜਲੰਧਰ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਮਿਊਂਸਪਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਬੀ. ਐਚ. ਈ. ਐਲ ਵਿੱਚੋਂ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਨ।

ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ- ਨੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਥਮ ਅਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਪਰੰਤ ਐਮ. ਬੀ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ। ਬੀ. ਐਚ. ਈ. ਐਲ ਵਿਚ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਜਨਰਲ ਮੈਨੇਜਰ ਦੇ ਪਦ ਤੀਕਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹ ਇਕ ਸਫਲ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਤੇ ਸਨ ਹੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਵਜ਼ੀਫਾ ਮਿਲਿਆ ਤਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿੱਧੀ ਹੀ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਸ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਰੇਕੀ ਵਿਚ ਗਰੈਂਡ ਮਾਸਟਰਸ਼ਿਪ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਨ। ਆਪਣਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਖਰੀਦਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। 'ਲਾਲ ਏਹਿ ਰਤਨ' ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ ਵੀ ਬੜੇ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਕੀਤੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋਨੋ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿਗ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਕੁਝ ਦੇਰ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਸਵਸਥ ਸੀ। ਦੋ ਹਫਤੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਨੂੰ ੧੯-੬-੦੮ ਆਪਣੀ ਸੰਸਾਰਕ ਯਾਤਰਾ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਰਾਜੇ ਹਨ।

ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸੁਰਗਵਾਸ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ੁਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਠ ਭੇਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਭੇਦ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਅਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸੰਤ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ੮੭ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਮਰ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਮਿਤ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਮਰਾਸਰ ਖੁਰਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਰਸਾ ਵਿਚ ੨੪ ਜੂਨ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਪਿਆ। ਸੰਤ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘਾਟਾ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਮੁਚਾ ਪਰਿਵਾਰ ਇਸ ਅਵਸਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਸਾਡੀ ਮਾਸਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ।

— ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

'ਨਵਾਂ ਪਾਂਧੀ' ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਅੰਕ ਰਲੀਜ਼

ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਪੰਡੋਰੀ ਨਿੱਝਰਾਂ (ਜਲੰਧਰ) ਵਿਖੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰੁੱਚੀਆਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਬੂਰ ਪਿਆ ਜਦੋਂ ਸਕੂਲ ਦਾ ਬੋਰਡ ਮੈਗਜ਼ੀਨ 'ਨਵਾਂ ਪਾਂਧੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਲੇਠਾ ਅੰਕ, ਇਕ ਭਰਵੇਂ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰ ਸ੍ਰੀ ਚਰਨ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰੂਪ ਲਾਲ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਰੀਲੀਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰੂਪ ਲਾਲ ਰੂਪ ਨੇ 'ਨਵਾਂ ਪਾਂਧੀ' ਦੀ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਸੁਹਜਮਈ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸੁਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, (ਸੰਪਾਦਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ) ਸ੍ਰੀ ਉਂਕਾਰ ਸਿੰਘ, (ਸੰਪਾਦਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਸ੍ਰੀ ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾਦਕ ਹਿੰਦੀ ਵਿਭਾਗ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਕ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ; ਜ਼ਿਨ੍ਹਾ ਸਦਕਾ 'ਨਵਾਂ ਪਾਂਧੀ' ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਅੰਕ ਸਕੂਲ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ।

ਚਰਨ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਸ ਸਾਹਿਤਕ ਯਤਨ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਦੱਸਦਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੀਚੇਵਾਲਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋਕ-ਰੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਵਾਹਵਾ ਵੀ ਖੱਟੀ। ਸ੍ਰੀ ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਸ ਸਾਹਿਤਕ ਯਤਨ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਕੂਲ ਸਟਾਫ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸ੍ਰੀ ਉਂਕਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਖੂਬੀ ਨਿਭਾਈ।

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ

ਤੁਹਾਡਾ ਵਰਿਆਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੁੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਮਹਾਨ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਜੁਲਾਈ ਅੰਕ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਵਿਭੂਤੀ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬੋਚ-ਬੋਚ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਜੜਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

'ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ' ਬੀਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰਾਨ ਰਚੇ ਗਏ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਉਲਫ਼ਤ ਬਾਜਵਾ ਜੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਾਈ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿਰੀ ਰਾਮ ਅਰਸ਼, ਮੋਹਾਲੀ...

• • •

ਮੈਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਬੱਚਿਆਂ ਪਾਸ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੀਰੋ ਮੋਹ ਦੀਉ" ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਇਕ ਰਚਨਾ ਪੋਸਟ ਕਰ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਏਥੋਂ ਤਿੰਨ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਇਕ ਗ਼ਜ਼ਲ ਅਲੱਗ ਵੀ।

ਓਥੇ ਤਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਦਾ ਸੂਚਕ ਸਦਾ ਹੀ 'ਵਰਿਆਮ' ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਮਿਤੀ ਭੁੱਲ ਵੀ ਜਾਣੀ ਤਾਂ ਵਰਿਆਮ ਨੇ ਚੇਤੇ ਵੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਵੀ ਕਰਨਾ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਧੀਆ ਮੈਟਰ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਮੀਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਵੀ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦੇ ਇਗਲਸ਼ੀਆ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਇਦ ਭੁੱਲੇ ਨਾ।

—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਾਲੜਾ

ਆਹ ! ਗਿਆਨ ਮਾਰਤੰਡ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਨ ਉਨੀ ਸੌ ਪੰਜਾਹ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਮੰਡੀ ਕਲਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਗਾਹ ਭੋਲੇ ਰੁਮਾਣੇ ਦੀ ਹਰ੍ਹਟੀ ਕੋਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਪੇ ਦੇ ਐਨ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਢਿੱਲਵਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਬਿਹੰਗਮ ਨਾਮਧਾਰੀਆ ਸਿੰਘ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਸੜ ਜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਡੇ ਉਸ ਮਾਸੜ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੱਕ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਉਹ ਮਾਸੜ ਜੀ ਵੀ ਉਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਤੇ ਉਸ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਾਨ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੀ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਗਰੂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਖੜਤਾਲਾਂ ਫੜੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੈ ਤਾਲ ਉਤੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੰਘ ਤਪੇ ਦੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਅੱਜ ਜਿਉਂ ਹੀ ਵਰਿਆਮ ਪਰਚਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫੋਟੋ ਪਛਾਣੀ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹਿਆ ੧੯੧੮-੨੦੦੮ ਤਾਂ ਇਕਦਮ ਹੀ ਝਟਕਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਿਆ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ੨੦੦੩ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਿਆਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ੧੯੫੦ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਲ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖੀ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਫਿਰ ੨੦੦੩ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਾਹਠਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਉਹ ਮਨਮੋਹਣੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਫਿਰ ਅੱਜ ਵਰਿਆਮ ਪਰਚੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੰਨੇ ਉਪਰ ਛਪੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦਾ ਤਿਕੋਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਲਾਸਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮੇਰੀ ਆਸਥਾ ਸੀ। ਇਹ ਆਸਥਾ ਮੈਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗਰੀਬੜੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰਨਾਲੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੁੱਝ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਮੰਡੀ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਪਰਟਸ ਕਲੱਬ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਖੇਡਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵੱਲ ਪਰਤਦਾ ਹਾਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਇਹ ਜਿਹੇ ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਚੇਤੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ- "ਵੱਜੇ ਘੁੰਗਰੂ ਭੱਜੇ ਜਾਣ ਫਰੰਗੀ।" ਸਾਡੇ ਮਾਸੜ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉਚਾਰਦੇ ਸਨ- "ਹੱਜੇ ਹੁੰਗਰੂ ਹੱਜੇ ਜਾਣ ਹਰੰਗੀ।" ਅਸੀਂ ਨਿਆਣੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਸ ਹੱਸਣਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਇਕ ਨੌਜੁਆਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਦਿੱਖ ਵਾਲਾ ਦਰਸ਼ਨੀ ਸਿੰਘ ਦੂਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਖੜਤਾਲਾਂ ਫੜੀ ਕਦੇ ਉਪਰ ਵੱਲ ਤੇ ਕਦੇ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਵਿਚ, ਕਦੇ ਮੂਹਰ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਬਾਂਹਾਂ ਉਪਰ ਪੁੱਠੇ ਪਾਸੇ ਕਰਕੇ ਜਿਵੇਂ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਮੋਰ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੰਗ ਤੇ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਛਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਵੇਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵੈਰਾਗ ਕਾਰਨ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹੱਲੇ ਦੇ ਉਸ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਇੰਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਬਹੁ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਪਰ ਇਕ ਅਮਿੱਟ ਛਾਪ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਦੀਵਾਨ ਜੋ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੀ. ਮਾਰਕੰਡਾ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਸਨ ਹੀ ਤਪੇ ਦੇ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਾਸੜ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਜੁੜਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਦੇ

ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਬੱਸ ਦੂਰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਕੀਤੇ ਸਨ ਦੋ ਵਾਰੀ-ਇਕ ਵਾਰ ਜਦ ਉਹ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਜੋਤ ਵਾਂਗ ਜਗਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ-ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਉਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਦੀ ਛੂਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੇਖ- 'ਮਜ਼ਹਬ ਬਨਾਮ ਧਰਮ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿੱਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਐਨੀ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਦੇ ਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸਭ ਪਾਸੇ ਮਜ਼ਹਬ ਅਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸਬ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦੁਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਲੁਕਾਈ ਦਾ ਜੋ ਘਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਹ ਸਾਰਾ ਲੇਖ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੋਂ ਕੋਰਾ ਐਨ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਆਮ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਹਰ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕੀਲ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਠੀਕ ਹੈ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਆਪਣੀ ਭਰਪੂਰ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁੱਝ ਖੁਰ ਗਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦੀਵੀਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਮੈਂ ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਖ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਉਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੀ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

—ਅਤਰਜੀਤ

(ਅਤਰਜੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਜਾਣੇ ਪਹਿਚਾਣੇ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਮਨ ਚੋਂ ਉਪਜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ, ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਸ਼ਬਦ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਾ ਪੱਤਰ ਛਾਪਿਆ ਹੈ। ਉਂਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਨ ਵਾਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਹੋਰ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੜਤਾਲਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਨ੍ਹਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ — *ਸੰਪਾਦਕ)*

• • •

ਐਤਕਾਂ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਅੰਤ ਭੀ ਆਣ ਪੁੱਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਮਹੀਨਾ ਚੰਗੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਵੇਂ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਧਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੱਟ ਵੱਜਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਕ ਆਣ ਪੁਜਦਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਨੁਕਸਾਨ ਸਾਂਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੱਲ ਵੀ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਅਖੀਰ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਆਫਤ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਵਰਿਆਮ ਐਤਕਾਂ ਮੰਮੀ ਜੀਆਂ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਿਨ ਇਸ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਹੁਣ ਵਿਹਲਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।

ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਉਲਫਤ ਬਾਜਵਾ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ। ਬਾਜਵਾ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਦਰਦ ਵਧੇਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਠੇਸ ਪੁੱਜੀ। ਸਾਡੇ ਰਸਤੇ ਭਾਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਪਰ ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਸਭ ਦੀ ਆਤਮਕ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਦੌੜ ਹੀ ਹੈ।

ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰੋਕੇ ਸਬੰਧ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਅਸਚਰਜਤਾ ਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਹੋਈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹੋ।

ਵਿਰਕ ਜੀਆਂ ਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਿੰਨਾਂ ਮਸਾਲਾ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਦੀ, ਜੇ ਦੋ ਕੱਟੇ ਪੇਜ ਅੰਤ ਤੇ ਨਾ ਦੇਖਣੇ ਪੈਂਦੇ।

ਮੀਤ ਜੀਆਂ ਦੀ ਗ਼ਜ਼ਲ ਕਿਉਂ ਪਿਆਰੀ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਇਹ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੈ।

ਵਿਲੱਖਣ ਘਰ ਵਿਚ ਹਰਬੀਰ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਾਜਕ ਅੰਗ ਤੇ ਝਾਤ ਪੁਆਈ ਹੈ।

ਮਾਸਟਰ ਜੀਆਂ ਦੇ ਲੇਖ ਦਾ ਦੇਰ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੁਆਦ, ਫਿਰ ਇਹ ਦੋ ਸਾਫ ਪੇਜ ਵਿਚ ਖਾ ਗਏ।

'ਫੇਰ ਮਿਲੀ' ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੀ ਸੰਗੀਤ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਮਾਣੀ ਹੈ।

ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ "ਨਵਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ" ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਜੀਆਂ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਸਕਿਆ।

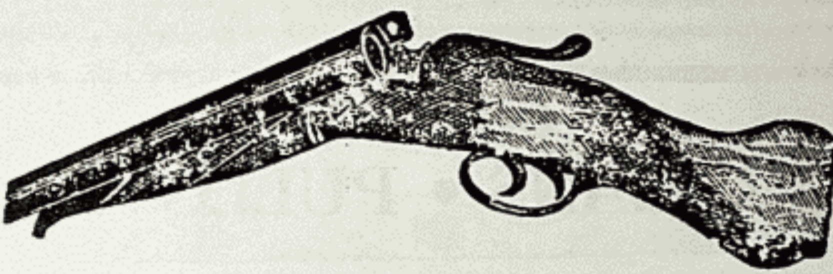
ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਰੜ ਤੇ ਸਿਦਕ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਹ ਵਰਿਆਮ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹੇ।

ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤਰਸ
ਸਿਡਨੀ (ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ)

Our Motto : Best Quality of the Day

High Class Gun Manufacturers

Single & Double Barrels



12-BORE GUNS

Free India Gun Manufacturers

Prop. S. KARTAR SINGH (Jammu-Wale)

6, Industrial Estate, Ashok Nagar,
Jammu Cantt-3
Ph. : 433810

Sister Concern :

M/s Kartar Singh
ARMS & AMMUNITION DEALERS



ਪ੍ਰਸਿਧ ਤਬਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ੨੯ ਜੂਨ ੨੦੦੮ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (ਰਿਪੋਰਟ ਪੰਨਾ ੪੨ ਤੇ)

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਤਸਵੀਰ। ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ।



ਪੰਡਿਤ ਕਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਹਰਬਲਭ ਮੇਲੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਗੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਣੀ।

Registered No. PB 0016 (2006-2008) Monthly Wariam Ladowali Road, Jalandhar - 144 001
Regd. RNI No. 26453/75 Aug. 2008

ਸੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਂਗਟ



ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ (ਅਤੇ ਸਵ: ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ) ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਫੋਨ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਵ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਜਾਵਾਂਗਾ ਉਥੋਂ ਲੈ ਲਿਓ। ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਗੁਰਬਚਨ ਕੌਰ (ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰੋ) ਨੇ ਇਕ ਲਫਾਫਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਅਨੁਮਾਨ ਤੋਂ ਭਾਰਾ ਲਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਇਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਸੀ। ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੰਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਰੇ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਡਰਾਈਵਰ ਬਾਰੇ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਡਰਾਇਵਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੀ। ਇਹ ਸੀ (ਹੈ) ਸੰਤ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰਾਮਪੁਰ ਵਾਲੇ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਫਲ ਨਿੱਜੀ ਸਕੱਤਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਬਚਪਨ ਸੀ ਤਾਂ ਭਰ ਜੁਆਨ ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਸ. ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੈਟਰੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਛੋਟੇ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਧੀਮੀ ਬੋਲ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਹੰਦੇ। ਉਹ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣ ਦੇ ਵੀ ਆਦੀ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਖਤ ਪੱਤਰ ਵੀ ਲਿਖਦੇ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਭੋਗ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਬਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ। ਸ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਸੰਸਾ ਮਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਡਾਇਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੁਬਾਰਾ ਹਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਬਾਊ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਮਿਊਂਸਪਲ ਅਨਜੀਨੀਅਰ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਊ ਤੇ ਮਿਠ ਬੋਲੜੇ। ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਸੈਂਟਰਲ ਟਾਊਣ ਵਿਚ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸ. ਸਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉਦਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੈਕਟਰੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੰਮੂ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਬੰਦੇ ਅਕਸਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗਡੀ ਦੀ ਬਾਡੀ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੈ। ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਵ: ਸੂਬਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਕਟ ਸੰਪਰਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਨਾਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ-ਬੀਬੀ ਗੁਰਤੇਜ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਵਰਗੀ ਪੰਡਿਤ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਾਯਾਬ ਤਸਵੀਰਾਂ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵੇ ਕੁਝ ਤਾਰੀਖਾਂ, ਕੁਝ ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼, ਸੇਵਾ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ ਇਕ ਪ੍ਰੌਢ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਉਭਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਦਿੱਲੀ ਨੇ ਛਾਪੀ ਹੈ। ਛਪਿਆ ਮੁਲ ੧੦੦ ਰੁਪੈ ਹੈ।



ਸੰਤ ਸਿੰਘ

—ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ

ਐਡੀਟਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਤੇ ਮਾਲਕ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।
ਦਫ਼ਤਰ: 0181-[illegible]843, ਨਿਵਾਸ : 0181-[illegible]